Láng Zsuzsa

ÉNOLA GAY

Láng Zsuzsa

ENOLA GAY

Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1985

ISBN 963 422 593 4

Címlap: Flohr János
A KISZ KB megbízásából kiadja
az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat
Felelős kiadó: dr. Petrus György
Műszaki vezető: Lantos Kálmán
Felelős szerkesztő: Kocsis Lajos
Műszaki szerkesztő: Tölgyesi Beáta
Megjelent: 3,5 (A/5) ív terjedelemben
5000 példányban
Kiadói szám: TF 83 154/KK
Pécsi Szikra Nyomda
Felelős vezető: Farkas Gábor igazgató

I.

Egy washingtoni kórház belgyógyászatán meghalt Alvin Lewis, 68 éves amerikai állampolgár. A gondos kezelés ellenére állapota napról napra romlott. Az utolsó időkben már nem kívánt enni sem. Maradék erejét, figyelmét és idejét egy vaskos aktakötetnek szentelte: levél- és újságcikk másolatok vették körül ágyát. Többször megpróbálta tollbamondani végrendeletét, de végül minden megkezdett oldal a szemétkosárban kötött ki. Halálának napján délelőtt fél tizenegykor Alvin Lewis felpolcoltatta párnáit és kézmozdulataival jelezte, hogy maga szeretné folytatni az írást. Beszélni már nem tudott. Amikor kezelőorvosa megállapította a halál beálltát, az óra 10.54-et mutatott. Az utolsó fehér lapon a következő néhány sor állt:

„1945. augusztus 6-án délelőtt világra segítettem egy rettenetes gyermeket. A szörnyeteg anyját Enola Gay-nek hívták, a testéből kiszabadult terhének pedig »Little Boy« nevet adtak tudós atyjai. De ez a történet nem akkor kezdődött. Sokkal korábban, és attól tartok, hogy még nincs is vége talán…”

II.

Még alig pirkadt, amikor hisztérikus kiabálásra ébredt a falu. Egy ismeretlen asszony ütött-kopott Fordjával csikorogva fékezett, de nem tudott kiszállni a kocsiból. Mrs. Jane Bryan lába reszketett és csak azt lehetett kivenni rekedt ordításából, hogy „Miracula!” – vagyis, hogy csoda történt. Időbe telt, amíg erőt vett magán és sorra vette a település házait. Bedörömbölt az ajtókon, az álmosszemű embereknek külön-külön is eldadogva: hihetetlen dolog történt. Most, azonnal el kell mondania, mert különben megfullad. Hiszen a szeme láttára született új égitest, de az is lehet, hogy csak hirtelen fölkelt a Nap és nyomban le is nyugodott, mindenesetre tény, hogy tüzet vetett az ég.

Mrs. Bryannak mindössze másfél órája maradt arra, hogy mindenkinek beszámoljon a csillagászati vagy éppen isteni tüneményről. Mindössze ennyi idő telt el addig, amíg az amerikai titkosrendőrség emberei szelíden, de nagyon határozottan felszólították, hogy hagyja abba a locsogást – pontosabban fogalmazva a pánikkeltést – és sürgősen menjen dolgára.

Mrs. Bryan már a legelső határmentén fekvő településnél kikiabálta magából a csodát, de ha netán tovább bírta volna idegekkel és csak a huszadik farmnál tör rá a leküzdhetetlen közlési vágy, akkor sem járt volna másképpen. Az Egyesült Államok délnyugati határán, a Jornado del Muerto sivatag és New Mexico állambeli Los Alamos környékén mindenütt a civilruhás rendőrök karjaiba futott volna. A szolgálat embereinek ugyanis egyetlen és kizárólagos megbízatásuk arra szólt, figyeljék és ha kell, „orientálják” a lakosság magatartását ezekben a napokban.

A környék lakóinak megfigyelése, reakcióiknak vizsgálata mindenképpen indokolt volt. Az Amerikai Egyesült Államok egész történetének legjobban őrzött titka villant fel New Mexico állam égboltján 1945. július 15-én hajnalban. A titkok titka, a „top top secret”, ahogyan dr. Julius Oppenheimer professzor nevezte a Manhattan District fedőnevű szervezet tervét: az atombomba létrehozását és kipróbálását. A katonai szervezet, melynek központja New Yorkban volt – egyébként a város egyik kerületérül kapta a Manhattan District nevet – X, Y és W kódjellel ellátott területeket jelölt ki a kísérleti kutatások elvégzésére. Az X-bázis, a Tennessee-beli Oak Ridge, két rövid esztendő alatt fejlődött nagyvárossá egy hajdan volt tölgyerdő helyén. Y-ban, vagyis Los Alamos-ban kapott helyet az agyközpont, ide gyűjtöttek be minden Nobel-díjas tudóst, aki az atombomba előállításának témakörében számba jöhetett a világban. A W-vel jelzett, Washington állam területén kijelölt stratégiai pontnak gyakorlati jelentősége volt: ide telepítettek három, a plutóniumot már nagyüzemi módon termelő reaktort.

Természetesen a bennfenteseken kívül senkinek nem lehetett még csak halvány sejtelme sem a kísérletekről. Olyannyira, hogy a kutatásban résztvevőket is – igaz, minden luxusigényt kielégítő „fogdában” – bázisfogságra kötelezte a munkaszerződés,

Nem csoda tehát, hogy Mrs. Bryan látomásának hajnalán már a Manhattan District vezérkara által kivezényeltetett megfigyelőktől nyüzsgött Los Alamos és környéke.

Egyébként az emberi titoktartásra mi sem jellemzőbb, mint egy, a rendőrség jelentéséből ismertté vált epizód. Los Alamos és közvetlen környékének lakói közé minden óvintézkedés ellenére kiszivárgott egy látszólag semmitmondó információ. Elterjedt a híre, hogy július 15-én érdemes kirándulni a közeli Jornado del Muerto sivataghoz, mert egy kis „tűzijáték" várható arrafelé. Így több száz ember, aki mellesleg már régen sejtette, hogy valami nagy dolog készül a szinte hermetikusan elzárt katonai övezetben, családostul felpakolva valóban kiruccant a sivatagba egy kis látványosság reményében. De másnap, az egész napi várakozástól elfáradva, csalódottan és dühösen estefelé elindult hazafelé a kíváncsi karaván. Szerencsére.

Ugyanis a világtörténelem legelső kísérleti atomrobbantásával járó sugárhatás így már nem érhette őket. Legalábbis többségüket. Vagyis csontszarkomában, leukémiában „csak" a hajnal- és bombahasadtát is kiváró, legtürelmesebb és legkíváncsibb emberek haltak meg közülük néhány év elteltével.

Mrs. Bryan, az amerikai háziasszony, aki véletlenül vált az atomkor legelső gyilkos pillanatának szemtanújává, még csak egyszerű csodára gyanakodott. Sokáig nem is sejtette, hogy az „égi jel" feltűnésének pillanatában a lakóhelyétől száz kilométerre lévő sivatag homokja folyékony üvegmasszává vált, a bombakilövő acélszerkezet pedig egyszerűen eltűnt a levegőben. Fogalma sem volt róla, hogy három hét múlva két japán város jóformán eltűnik a Föld színéről, mint ahogy arról sem, hogy a nyárhajnali látvány miatt tizenhat hónap múlva végtag nélküli, torz gyermeket szül majd. Nem ismerte a Manhattan tervet és nem ismerte Alvin Lewist.

*

Néhány nappal a sivatagi tűzijáték után, pontosan július 24-én Stimson hadügyminiszter kiadta a parancsot a 20-as légiflottának, hogy készülődjenek az Útra. Az irány Japán, de konkrét döntés nincs még, hogy Nagoya, Kokura, Nagasaki vagy Hirosima a cél. Döntés akkor még nem is lehetett, mert a végső szót csak az Amerikai Egyesült Államok Elnöke mondhatta ki.

*

Paul Tibbes ezredes már megszokta a különleges bevetéseket. Augusztus 5-én még csak lámpaláza sem volt. A felszállási és támadási parancsot megkapta. A rossz idő is inkább csak bosszantotta, mint ijesztette; unta, hogy emiatt sokáig halogatni kellett az indulást. Japán légterét valamivel jobban ismerte, mint a tenyerét, hiszen kezének rovátkáit sohasem kellett vakon végigpásztáznia. A legsűrűbb ködben is hamarabb felfedezte az Ota folyó irányát, mint markának életvonalát. A különleges megbízatást részben természetesnek, részben megtisztelőnek tartotta. Természetesnek tartotta, hogy a „nem-szabvány" bevetéseknél többnyire rá esik a választás és megtisztelőnek érezte az elismerést, hogy a legjobbak, legmegbízhatóbbak között tartják számon. Tibbes tökéletesen megbízott a B-29-esben is. Gépe nem hagyta még cserben, nem hiába nevezte el édesanyjáról, emléket állítva Enola Gay-nek, a nagyszerű amerikai asszonynak és édesanyának.

Alvin Lewis két évvel és két rendfokozattal volt fiatalabb Tibbesnél. A felszállási és támadási parancsot fegyelmezetten tudomásul vette. Valójában örült is neki, mert egyszerűen unta már a háborút. Úgy gondolta, hogy az ezredessel együtt a többi, szokásos légitámadáshoz hasonló akció végrehajtója lesz. Elege volt a japánok „pimaszságából" is, mert annak érezte, hogy a távol-keleti ország a pusztán formális kapituláció megtagadásával késlelteti a valójában már régen deklarált világbékét.

– Úgy látszik rájuk fér, hogy megint megszórjuk őket egy kicsit – mondta Paul Tibbesnek, amikor bezárult a B-29-es ajtaja,

Felbőgött a motor és elindult az Enola Gay. Hajnal volt és végtelen nyugalmat árasztottak a felhők. Mögöttük harminc kilométerrel jótékonyan őrködött másik két bombázóraj. Mindkét fiatalember tökéletes biztonságban érezte magát. Sem Tibbest, sem Lewist nem tájékoztatták arról, hogy „sleppjük" ez alkalommal nem fedezni fogja őket. A kísérők feladata megfigyelés, fényképezés, az információk gyűjtése és azok továbbadása volt.

1945. augusztus 6-án 9 óra tizenhárom perckor még egyikük sem sejtette, hogy pillanatokon belül közel 80 ezer ember válik sötét árnyékká Hirosima romfalain – és vitathatatlanul ezek, a szörnyethalt áldozatok lesznek a legszerencsésebbek.

Amikor Lewis 9 óra tizennégy perckor kioldotta a bombát, még érdeklődéssel figyelte, hogy a „Little boy" – vagyis „kisfiú" – elnevezésű vasdarab szokatlan módon, ejtőernyővel ereszkedik alá. Ugyan honnan is tudta volna, hogy 14 ezer ember nyomtalanul el fog tűnni, 19 ezren átmenetileg megsebesülnek

majd, de csak azért, hogy rövid időn belül a kínok kínjával haljanak meg. Vajon honnan tudta volna, hogy Hirosima 90 ezer lakóházából 62 ezernek csak olvatag lenyomata marad, Miért tudta volna, hogy a közel 70 Celsius fokos, kibírhatatlan hőség elől a meztelenre égett lakosság az Ota folyóhoz menekül, hogy abból szívja magába a sugárhalált. Elvégre Lewis odafentről nem érezhette a hamueső forróságát, nem láthatta, hogy zsugorodnak meg a szenessé vált hullák, nem érezhette a holttestheggyé vált város bűzét.

De azért valamit mégiscsak megérezhetett. 9 óra tizenöt perckor, amikor néhányszáz méterrel a föld fölött a levegőben felrobbant a bomba, kirajzolódott a gombafelhő és a tűzgolyó már a várost perzselte, Lewis megijedt. Az első, naplóba rögzített mondatát még a szolgálati reflex diktálta. „Good results" – jó eredmények – jegyezte fel szavait a dokumentum. De amikor az Enola Gay két ellenőrző kört írt le Hirosima felett, a sokat próbált katona elképedt.

– What are we doing? Mit teszünk? – kérdezte a másik amerikaitól, az ezredestől Alvin Lewis, de nem várt feleletet. Attól tartott, hogy ismeri a választ.

*

A több órás időeltolódás miatt még az. Államok felé hajózó, a potsdami konferencia következményeit latolgató és mellesleg még augusztus 5-ét író Truman elnök az Augusta cirkáló fedélzetén kapta meg (elsőként a világon) a hirosimai bevetésről szóló jelentést. „Az eredmény minden szempontból jó, a hatás a vártnál is nagyobb." Mindössze ennyi állt az üzenetben.

*

Japán katonai vezetői augusztus 7-én és 8-án a történtek után sem láttak okot arra, hogy kapituláljanak. Közzétették nyilatkozataikat, hogy nincs szó új fegyverről, Hirosimára csak egy kivételesen erős, de „semmi-különös" bombát dobtak az amerikaiak, és maguk – mármint Japán – részéről a háború folytatása mellett döntöttek.

*

Hirosimában ezalatt a megmaradt lakosság közel negyven százalékának kihullott a haja. Egy anya, aki eszét vesztette a rémülettől és a sokktól, második napja nem volt hajlandó letenni karjáról elszenesedett gyermekét – szemtanúk szerint azonban könnyen lehet, hogy azért nem, mert az ő kezéből is már csak a csontok álltak ki. Egy orvosi jelentés adatai arról tanúskodnak, hogy akadt olyan sebesült, aki minden lélegzetvételnél nyikorgott és recsegett, annyi üvegszilánk gyűlt össze a tüdejében. Fényképfelvétel készült arról a hirosimai polgárról, akinek koponyájából egy levelet hajtott kis faág állt ki. De még élt.

Három nappal később Nagasaki felett megismétlődött az apokalipszis. Itt már valamivel erősebb bombát vetettek be, a Little boy bátyját, a Fat boy-t, azaz a kövér kisfiút. Ahhoz képest, hogy nem a polgári lakosságot és nem a várost célozta a támadás, csak a kikötőre korlátozódott a csapás, az eredmény nem volt kevésbé figyelemre méltó, mint Hirosimában. 40 ezer ember azonnal meghalt, 70 ezer csak sok szenvedés után, Az öt és félezer lakóházból 2 ezer vált néhány túlélő emlékévé. A hadiüzemek és a kikötői dokkok egyszerű vasplatnira emlékeztettek a kövér kisfiú érkezése után.

*

Alvin Lewis már nem értesült arról, hogy Nagasaki felégetése után Tokióban a Legfelsőbb Haditanács ülésén már érdemben foglalkoztak az új helyzettel. Suzuki valamilyen okból úgy érezte, hogy megváltoztak pozícióik, már számára sem tűnt annyira biztosnak a győzelem. Néhány apró jelből jutott erre a következtetésre.

De ekkor már Alvin Lewist fehér köpenyes ismeretlenek hada fogta közre és arról próbálta meggyőzni, hogy nem kell feltétlenül és főleg szünet nélkül ordítani. Elvégre katona, vagy micsoda, és nem ez volt az első bevetése. Az akció sikerült, Lewis él, tehát nincs oka hisztérikus rángatózásra sem. Ejnye.

Sajnos, mindezek a logikus érvek ellenére Lewis nem hallgatott az okos szóra. Súlyos depresszióba esett. Még az a hír sem zökkentette ki egykedvű maga-elé-meredéséből, hogy szeptember másodikán Japán aláírta a kapitulációs okiratot és ezzel véget ért a második világháború, Pedig ez jó hír volt.

III.

Truman elnök a hirosimai bevetés sikeréről tudósító jelentés kézhezvétele után, még az Augusta fedélzetéről világgá röppentette a hírt, hogy a húszezer tonna trinitrotoluol hatásával felérő atombomba célba talált. Az Amerikai Egyesült Államok elnöke felhasználta az alkalmat arra is, hogy az egész emberiség tudomására hozza: az USA-nak nem áll szándékában az atomtitok felfedése – a bomba előállításának egyetlen részletét sem kívánják nyilvánosságra hozni.

Mivel a hírügynökségek hirosimai gyászjelentése az egész világot megrázta – jóllehet következményeinek súlyát akkor még fel sem foghatta az emberiség – Truman kénytelen volt valami magyarázat-félét produkálni az atombomba bevetésének szükségességéről. Az elnök tehát az amerikai nemzethez intézett patetikus beszédében előadta, hogy nem volt más választása. Kötelessége volt megmenteni az amerikai hazafiak ezreinek életét, akik mind egy szálig elpusztultak volna az 1945 őszére tervezett japán partraszállás alkalmával, ha nem vetnek véget ilyen hatásos módon a háborúnak.

Az Egyesült Államok vezető – vagy még inkább uralkodó – szerepének megszerzésére és megszilárdítására Truman elnök elismerésre méltó taktikát és propagandát dolgozott ki: a koncepcióban ötvöződött a mentegetőzés, az atommonopol meghirdetése és a „felelősség” átvállalása.

– Azért kell az atomenergia őrzőivé válnunk, hogy halált hozó alkalmazását megakadályozhassuk és az emberiségnek csakis javára fordíthassuk. Rettenetes felelősség hárul ránk. De hálát adhatunk a jóistennek, hogy előbb jutottunk a titok birtokába, mint ellenségeink. Újra csak imádkozhatunk a Mindenhatóhoz, hogy az ő útjain vezéreljen minket és a tudomány új termékét az ő szándékai szerint használhassuk.

Mondotta mindezt Truman elnök egy nappal a hirosimai tömeggyilkosság után és két nappal a Nagasakira mért atomcsapás előtt.

*

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke és a közvélemény meg volt győződve arról, hogy az atomtitok a legjobban őrzött, tehát megőrzött titok a világon. Legalábbis erre utalt a „Best kept secret” kifejezés, ami valami ilyesmit jelent. De hogy mégsincs teljes diszkréció és nincs sírig vagy azon is túl tartó titok, arra jó néhány jel utalt már 1945-ben is. Egyebek között az atomtudósok állítása, miszerint a maghasadással kapcsolatos kutatási eredményeket a világ valamennyi szakértője ismeri és a bomba előállítása, a nukleáris energia felszabadítása minden kutató előtt nyitott könyv. Ami pedig a technológiát illeti – csupán idő kérdése, hogy egy-egy nemzet maga is rájöjjön az eljárásra.

A titokhisztéria hihetetlen méreteket öltött. A szenátus már Oppenheimer professzort, – az atombomba „atyját” – faggatta, hogy véleménye szerint milyen műszerekkel lehetne felderíteni, az esetleg „eldugott” atombombákat. Oppenheimer álkulcsot, sperhaknit és csavarhúzót javasolt, amivel fel lehet törni minden ház ajtaját, be lehet kukkantani a szekrényekbe, kredencekbe vagy éppen a zongorába, hátha valaki éppen ott rejteget atombombát.

Néhány jel arra mutatott, hogy nemcsak a fizikus professzor nem vette komolyan a titkolózást. Amíg a szenátus évtizedeket átfogó dezinformáló terven dolgozott – hogyan lehetne vakvágányra futtatni a más országokban zajló nukleáris kísérleteket – a hadügyminisztérium tisztviselői egy „áruló” találmány kidolgozásán fáradoztak. A tekintélyes súlyú aktacsomag, amely a Smith-jelentés fedőnevet kapta, aprólékos részletességgel számolt be a második világháború alatt folyó atomkutatásokról, a Manhattan District feladatáról, különös aprólékossággal ecsetelve az anyagi áldozatok nagyságát.

Ennek megfelelően abszolút formális egyezményt kötött tehát 1945 novemberi csúcstalálkozóján az USA, Kanada és Anglia miniszterelnöke, amikor deklarálta a „titoktartás politikáját”,

Egy hónappal később, Moszkvában három másik férfiú egészen más tartalmú egyezmény létrehozásáért találkozott. Három külügyminiszter: Byrnes, Bevin és Molotov ahhoz kért segítséget, hogy az ENSZ hozzon létre Atomenergia Bizottságot, amelynek hatáskörébe tartozik minden, az atomenergia kutatásával, felhasználásával kapcsolatos kérdés eldöntése.

A világ – mi több, még Amerika – közvéleményét sem nyugtatta meg az atombomba létének ténye. Titoktartás ide, békés felhasználás oda, tudósok, katonák, propagandisták és papok érezték

kötelességüknek, hogy nagyon is érzékletes képet fessenek a lehetséges alternatíváról, amely röviden így fogalmazható meg: vagy egységes lesz a világ, vagy nem lesz világ.

Az amerikai könyvpiac bestsellere lett a jelszóval azonos című kötet, ahol is az olvasók emlékezetébe idézték Hirosima sorsát és a szerzők nem tartották kizártnak azt a lehetőséget sem, hogy hasonló módon végzi egyszer New York is.

*

Néhány főtisztviselőt határozottan kínosan érintette az a mondat, amely Patrick Blackett angol fizikus száját hagyta el egy sajtótájékoztató alkalmával: az atombomba bevetése nem a második világháború végét siettette, hanem a Szovjetunió elleni hidegháború kezdetét. Mivel a polgári tudósra csak nagy nehézségek árán sikerült volna rásütni a „kommunistabérenc” bélyeget – a cáfolatot a reális körülményekhez kellett szabni. Meg kellett találni azt a lehetőséget, ami megóvja a monopóliumot, mégis az össz-emberiség érdekvédelmének látszatát kelti. A megoldás nem sokáig váratott magára. Megszületett a Baruch-terv, amely az ENSZ Atomenergia Ellenőrző Bizottsága elé is került és amelynek lényege: nemzetek feletti bizottság ellenőrizzen mindent, ami uránérccel, magfizikával, atomenergiával és nukleáris fegyverrel kapcsolatos. Ez a „kívülálló” hatóság legyen az ércbányák tulajdonosa, a kutatóintézetek megbízója és ellenőre. Az egyébként meglehetősen utópisztikus tervnek egy nagyon földhöz kötött pontja mindenképpen volt. Nevezetesen az, hogy a Szovjetunió bánya- és iparvidékein, kutatóintézeteiben szabadon járhatott-kelhetett volna mindenki, akinek ehhez támadt kedve. A Baruch-terv méltánytalanságát végül belátta a világ, de helyette újabb használható egyezmény nem született. Az Atomenergia Ellenőrző Bizottság levonta a konzekvenciákat, elismerte csődjét és feloszlott.

*

Alvin Lewis uniformisát egy pedánsan légmentesített molyzsák őrizte már második éve. Az idegösszeroppanásból, depresszióból kigyógyszerezett és kialtatott fiatalember távol tartotta magát a hírektől, amelyeket a tömegkommunikációs eszközök túladagoltak fogyasztóiknak. Családja többszörösen szűrt információkhoz juttatta csak, de így is nehezen volt elkerülhető, hogy egy-egy teljesen ártalmatlannak látszó közlemény fel ne borítsa Alvin meglehetősen labilis, mesterségesen előállított nyugalmát. Elegendő volt egy lapban két sort látnia arról, hogy Edward Jackson a közeljövőben házasságot köt Pat Bakerrel – és Alvin napokra szótlanná vált. Jacksonnak hívták ugyanis az egyik repülőgépmotor-szerelőt a bázison, ahol Lewis szolgálatot teljesített.

Amúgy nem volt sok baj vele. Időnként üveges-merev részegre itta magát a ház legeldugottabb szobájába bújva, vagy valamelyik közeli csapszék padját koptatva, de abban kezelőorvosa és családja egyetértett, hogy inkább igya le magát néhanapján, minthogy újra nyugtatókra szokjon. Ellenkezni egyébként sem nagyon akart vele senki a házban. Nem azért, mintha dührohamtól kellett volna tartani nála, ellenkezőleg: minden vita erősítette benne a kényszerképzetet, hogy az egész világ (beleértve legközelebbi hozzátartozóit is) egyszerűen féregnek tartja.

Visszatérő rögeszméje volt, hogy nevet kell változtatnia. Felesége számtalan kérelmet és beadványt dobott a tűzbe, amelyben Lewis kérte, hogy a hatóság engedélyezze, hogy nevét Sawbridge-re változtassa. Kezelőorvosának egyébként hosszú fejtörést okozott, hogy Alvin miért éppen annak a gyerekkori iskolatársának a nevét választotta ki magának, akit – mint az analízisből kiderült – egyáltalán nem kedvelt.

Lewis lelkiállapota nem javult. Meg volt győződve arról, hogy tömeggyilkosnak, gonosztevőnek és háborús főbűnösnek tartja az egész világ. Ezzel szemben az igazság az volt, hogy csak nagyon kevesen tudták, ki dobta le Hirosimára a Little boyt. Egyrészt azért, mert a „világhír” Paul Tibbes ezredesnek, az Enola Gay kapitányának jutott, másrészt pedig azért, mert jó néhány dokumentumban és újsághírben Tom Ferebee-t nevezték meg a B-29-es bombázó másodpilótájaként.

Persze voltak azért, akik precízen számon tartották a nevét. A Hadügyminisztérium háborús hősnek járó apanázzsal támogatta, lehetővé téve neki és családjának, hogy Lewis csak kertjével és kutyáival foglalatoskodhasson évszámra. Vagyis harminckét éves korára megadatott neki a nyugdíjasok felhőtlen, gondtalan boldogsága.

Nemcsak Lewisnek voltak kényszerképzetei, John McCoy-nak már hosszú idő óta szilárd meggyőződése volt, hogy katonai pályafutásának befellegzett. De nem csak egyedül az övének, hanem valamennyi haditengerészének. Minden tiszt és matróz szögre akaszthatja sapkáját és állás után nézhet

valamelyik polgári tengerifuvarozónál. McCoy ezredes már a gondolattól is rosszul volt, rövidesen ütött-kopott teknőkön kell gyapotot szállítania. Tudta, hogy ez olyan megaláztatás lenne számára, amit aligha élhet túl. Márpedig a Napnál is világosabb, hogy az atombomba bevetése, harcászati alkalmazása mindörökké a légierő privilégiuma marad, fölöslegessé válik a flotta és ő mindörökre oszoljt vezényelhet a legénységnek.

McCoy-nak támadt egy ötlete. Úgy gondolta, nem lehet, hogy az atomfegyver egyszer s mindenkorra kiszorítsa a hagyományos hadászati eszközöket. Gondolatai mindig önön kiinduló pontjukba tértek vissza, így be kellett látnia, hogy a meditáció kevés, már a cselekedeteken a sor. Számítás, jelentés, programterv és cselekvési program követte egymást. Az ötlet és a megvalósítás stratégiája viszonylag nehezen jutott el az illetékesekig, gyakran elakadt az atomellenőrzés intézményrendszerének erdejében, de aztán rekordgyorsasággal elfogadásra és vállalkozókra talált.

A kísérlet tárgya változatlanul a Little boy, asszisztensei a tudósok, de főszereplője ezúttal a tengerész flotta, Helyszín: Bikini szigetek. Célpont: egy kivénhedt, rozoga hajótest.

A kísérleti atomrobbantás egyik szemtanúja Bertrand Goldschmidt, francia tudós, Joliot-Curie közvetlen munkatársa, aki a háború kitörésétől kezdve az amerikai Anglo-Canadian Atomic Project egyik vezetője volt, később így írt a látottakról:

„Két bombát robbantottak föl, amely egyenként 20 ezer tonna klasszikus robbanóanyag energiájának felelt meg, vagyis ugyanolyanokat, mint a Japánban használt bombák voltak. Az egyiket a levegőben, bizonyos magasságból, a másikat körülbelül a tenger szintje alatt 10 méterrel próbálták ki, hogy tanulmányozzák, milyen hatást gyakorolnak egy közelben összegyűlt hajóhadra. A tenger alatti kísérlet, amelyet mintegy 30 kilométerre a helyszíntől, rádió segítségével indítottak be, néhány tonnányi hatalmas vízoszlopot dobott fel, amely szalmaszálként emelte fel és törte össze a robbanási ponttól száz méterre lévő, öreg, ócskavasnak szánt páncéloshajót. Ez a két és fél kilométer magas, hétszáz méter átmérőjű oszlop száz méternél magasabb hullámokat indított el. A Nap fénye csupán egy másodpercig tartó, de felejthetetlen látványra világított…

Amikor Párizsba visszatérve az atomfegyver hatásának borzalmait leírtam egy értekezleten, vészmadárnak neveztek.”

McCoy ezredesnek homlokáról elsimultak az aggodalom ráncai. A gyakorlat is bebizonyította, hogy van keresnivalója a haditengerészetnek is atomtámadás esetén. Sőt. A kísérlet sikere után sokan úgy vélték, a flotta még a légierő fölé is kerekedhet, ha atombombát szállító repülőgép-anyahajók biztosítják majd a megfelelő hadászati „hátországot”.

Nem kellett hozzá sok idő, hogy kiderüljön: ennél az elméletnél látványosabb öngólt nem produkált még harcászati stratégia. A Bikini szigetek partjainál végzett kísérleti robbantás bizonyította, hogy mennyire könnyen sebezhető egy hajóhad, akár repülőgép-anyahajókból, akár kivénhedt páncélosokból áll.

De ezek a tények, alapvető ellentmondások nem akadályozták a végső koncepció kidolgozását. Nevezetesen azt, hogy az Atomenergia Bizottság tengerészeti szakosztályt hozzon létre és Rickover tábornok, a haditengerészet főnöke vezetésével atom-tengeralattjáró tervezésébe kezdjen.

IV.

– Van itt valaki? – lökte be a félig nyitott kertkaput az overallos üregúr.

– Hé! Bújjanak már elő, mert sietek – törölgette meg tarkóját az előrebuktatott sildes sapka mögött. Tényleg siethetett, mert nem sokat bíbelődött a parkolással sem, a ponyvatetős Chevrolet-furgon szinte keresztben állt az úton. Lewis zsebre tett kézzel sétált ki a házból, nem nagyon tudta elképzelni, mi lehet ilyen sürgős, „Aha” – gondolta – „megjött az új fűnyíró”. Átvette a felé nyújtott tollat, szép komótosan aláírta az átvételi elismervényt.

– No, mi az, a tollát is nekem adja? – szólt a már kifelé igyekvő sofőr után.

– Tán üldözik, hogy ennyire sietős!

Az öreg visszafordult, zsebre vágta az olcsó golyóstollat és indult a kocsija felé. Már a kapuból kiáltott vissza:

– Magát nem érdekli, mit akar az Elnök? Kétszer is megszakította az adást a rádió délelőtt, merthogy pontosan 12-kor Mr. Truman rendkívüli beszédet mond. Csak azért szólok, mert két perc múlva lesz dél. Be sem kell mennie, ha nem akar, uram, a tragacsomban nonstop szól a rádió…

Lewis az idejét sem tudta, mikor hallgatott utoljára híreket. Olyan szorosan ment az öreg mögött, mintha attól félt volna, hogy az meggondolja magát.

„Kedves hallgatóink! Mint azt már délelőtti adásainkban többször jeleztük, most Mr. Truman, az Amerikai Egyesült Államok elnöke szól Önökhöz!”

Némi hatásszünet után Truman elnök megköszörülte a torkát:

– Ladies and Gentlemen, barátaim, Amerika polgárai! Fontos, talán sorsdöntő eseményről kell tudatnom Önöket, olyan ügyről, amely mindannyiunkat egyformán, a közös jövőnk szempontjából érinthet. Hölgyeim és Uraim! Néhány héttel ezelőtt a Föld légkörében ismét felrobbant egy atombomba. Önök jól emlékeznek még Hirosima és Nagasaki támadására. Az akkori eseményeket nagy felelősségtudattal és példás megértéssel, fegyelemmel vették tudomásul, hiszen tudták, hogy akkoriban Amerikának nem volt más választása, a sajnálatos pusztítással hazafiaink pusztulását kellett megakadályoznunk. Önök mindezt belátták, s tudom, hogy mostani közlendőmet is helyesen értelmezik majd.

– Hölgyeim és Uraim! Az Önök hazája, szabadsága, sőt, léte, biztonsága veszélyben forog! Mint arról a közelmúltban tudomást szereztünk, féltve őrzött titkunk – nem titok már többé. Sajnálatos módon azok kaparintották meg elsőnek, akiknek soha nem lett volna szabad. Azok is learatták fáradságos munkánk gyümölcsét, akik ellen védelmezni akartuk vele kultúránkat, jogainkat, szabadságunkat, javainkat – az egész civilizált Nyugatot. Tudom, Önök minden további bevezető nélkül felfogják majd a hír jelentőségét: augusztus utolsó napjaiban felrobbantották az első szovjet atombombát. A kísérlet sikerült, s ezzel monopolhelyzetünk véget ért.

Truman gyászos hanghordozásához stílusosan idomult a bemondónő drámai altja:

– Kedves Hallgatóink, az Amerikai Egyesült Államok elnökének bejelentése után hallgassák meg hírmagyarázónkat, Steve Millert.

– Hello Everybody – kezdte a természetesnél valamivel élénkebben Steve – ami történt, megtörtént, változtatni már nem tudunk rajta, úgy hogy inkább nézzünk a tények mögé. Szeretnénk megtudni például, hogy miből jöttek rá szakértőink itt Amerika földjén, hogy mit csináltak az oroszok odaát? Vagy például az sem lehet érdektelen, hogy ki, vagy kik fecsegték el a féltve őrzött titkokat Moszkvának? Tudni akarjuk a részleteket…

Alvin Lewis az öreghez fordult és megkérdezte tőle, hogy még mindig siet-e?

– Áh, most már ráérek.

– Bevinne a városba? A feleségem Livestownba ment a kocsival. Egy perc és itt vagyok, csak még beugrom egy pillanatra! Tegye meg, hogy elvisz. Meghálálom!

Lewis még hadart valamit arról, hogy dupla taxi-viteldíjat fizet, de közben már rohant a házba. Az öreg legyintett.

Út közben az öreg megpróbált beszélgetni. Bombáról, békéről, az oroszokról és Európáról, de látva Lewis leplezetlen figyelmetlenségét, nem erőltette a dolgot. Végül mégis Alvin szólalt meg:

– Hányadika is van már

– Huszonnegyedike.

– Bocsásson meg, de valahogy nem emlékszem pontosan, hogy milyen hónap és melyik év…

Az öreg egy nagyon lapos, nagyon óvatos pillantást vetett a mellette ülőre és hangosan, jól érthetően, tagoltan mondta:

– Szeptember. 1949. szeptember huszonnegyedike, uram. – Észrevétlenül gyorsított. A húsz dollár ellenére valahogy szeretett volna már túl lenni ezen a fuvaron.

*

Az angol légierő egyik vadászgépe a szokásos gyakorlatát végezte. A kéttagú legénység némán dolgozott. Egyikük még mindig a reggeli tenisz vereségén dúlt-fúlt, a másik éppen annyira unatkozott, amennyire ezt egy rutinfelszállás megengedte. A kifutópálya elhagyása után 13 perccel, körülbelül 1800 láb magasban ciripelő zajra lett figyelmes. A műszerfal jelzői nem mutattak semmilyen rendellenességet. Ránézett társára – csak kontrollképpen, vajon a másik hallja-e – de nem volt kétség, szó sem lehetett hallucinációról.

A navigátor bizonyult a gyorsabb és jobb diagnosztának.

– Öregem, ketyeg a Geiger-Müller!

Egyetlen mondat került az eseményrögzítőbe: „Sugárhatást észleltünk!”

Az angol gép felfedezése előtt körülbelül 12 órával Oak Ridge-ben is hasonló jeleket fogtak az amerikai kutatóléggömbök. Minden kétséget kizáróan atomrobbanásról tanúskodott a sztratoszférában megjelenő radioaktív felhő. A jelenségről azonnal értesült Atomenergia Bizottságnak és a szenátusnak nem kellett sokáig töprengenie a magyarázaton. A szóba jöhető, atomkísérleteket folytató országok közül Angliát, Kanadát és Franciaországot nagy biztonsággal ellenőrizhette az USA. Mivcl ezekben a hetekben az Egyesült Államok nem hajtott végre sem légköri, sem tenger alatti robbantást és mivel az „atomklub" ebben az időben egyetlen tagból állt, már csak ki kell mondani azt, amit mindannyian tudtak.

*

Már kideríthetetlen, hogy ki volt az, aki először feltekintett az égre. Csak az bizonyos, hogy fizikus volt az illető és amerikai. Talán csak egy fohászt küldött fölfelé, talán sugallatot várt onnan – mindenesetre gyilkos tippet kapott. Az ötlet „szállítói" a napsugarak voltak. Új elmélet született.

A körülbelül húszmillió Celsius fokos Nap-középponti hőmérsékleten a hidrogén átalakul héliummá. Ebben a folyamatban tízszer annyi energia szabadul fel, mint az uránium hasadásakor s a felszabaduló hő a folyamatot képes fenntartani és korlátlanul tovább terjeszteni. A folyamat neve termonukleáris reakció. Szintetikusan, nagyüzemi módszerekkel előállított megfelelőjének végtermekét hidrogénbombaként ismerte meg a világ.

*

Dr. Robert Oppenheimernél kevés népszerűbb ember élt a negyvenes évek Amerikájában. Ábrándos, messzerévedő tekintetét elsősorban a nők tartották vonzónak. De hallatlan intelligenciája, könnyed eleganciája és kifogástalan megjelenése a férfiaknak is imponált. Személyével kapcsolatban mégis furcsa pletykák kaptak lábra. A szóbeszéd oka egy csattanás volt.

Az Amerikai Atomellenőrzési Bizottság vezetőinek sorából kikerült Tudományos Tanácsadó Albizottság elnöke, dr. Robot Oppenheimer tenyere élesen csattant az asztalon.

– Nem! Szó sem lehet semmiféle hidrogénbomba robbantásról! Ha nem tudnák, uraim, egy új típusú atombomba olyan fegyverkezési versenyt indítana el, amelynek az első állomása a rettegés, utolsó pedig egy világkatasztrófa lenne. Nem is beszélve arról, hogy több millió dollárt emésztene föl a reaktorok tömegének megépítése egy olyan időszakban, amikor békés célú kutatásokban lenne helye minden centnek!

Mr. Oppenheimer azonban hiába csapott az asztalra. 1952 végén Eniwetokban felrobbantották az első termonukleáris bombát. A kísérlet sikerült, ám az Egyesült Államok vezetőinek örömébe üröm is vegyült. Az első „ünneprontó" mozzanat nagyjából egybe esett a hidrogénbomba kipróbálásával. Az angolok Ausztrália partjai mentén sikerrel robbantották föl az első „made in England" jelzésű atombombájukat. De az első igazán nagy csalódás 1953-ban érte az USA-t. Újabb radioaktív felhőt észleltek a műszerek, amelynek elemzése nem hagyott kétséget afelől: a Szovjetunió semmivel sem maradt le az USA fejlesztéseitől. Kikísérletezte a hidrogénbombát is.

Az utóbbi években furcsa nézeteket valló és sajátos magatartást tanúsító Oppenheimer professzor a szovjet kísérlet után már kifejezetten gyanús lett. Hirtelenjében kiderült róla, hogy a háború előtt is már túlságosan baloldali nézeteket vallott, kis rosszindulattal egyenesen vörös volt. Most pedig ellenzi, hátráltatja – és ki tudja, talán el is árulja – Amerika „legszentebb érdekeit".

Kezdetét vette tehát az „Oppenheimer-ügy". A hetekig, hónapokig tartó, minden kihallgató és kihallgatott számára egyaránt kínos vizsgálat, amelynek eredménye végül egyértelmű bizonyítékot nem tudott felmutatni. De terhelő adatot igen. Eszerint Oppenheimer professzor még a második világháború idején hosszasan fedezett egy szovjet kémet, aki – állítólag – az atomtitok birtokában akart visszatérni hazájába. Ítélet: dr. Robert Oppenheimert vitathatatlan tudományos érdemei ellenére száműzték a kormánytanácsadói tisztségéből.

Mialatt Oppenheimer urat kérdések és keresztkérdések tüzében próbálták színvallásra kényszeríteni a tárgyalásokon, a Bikini szigeteken újabb bomba robbant. Ezúttal termonukleáris töltettel.

Azon a napon a Fukuryu Maru nevű japán halászhajó legénysége Bikinitől körülbelül 130 kilométerre tartózkodott. Az éppen hálóvetéshez készülődő férfiak tompa detonációra lettek figyelmesek. Egy darabig hallgatóztak még, de mivel nem történt semmi, napirendre tértek a zaj fölött. Körülbelül egy óra telhetett el, amikor finom fehér porszemcsék tömege hullott a hajóra. A hamueső majdnem egy teljes napig tartott.

A furcsa zaj, a tompa puffanás óta már eltelt vagy egy hét, amikor a hajó legénységén ismeretlen bőrbetegség ütött ki. Különös módon azokon a pontokon bukkantak fel az égési sebekhez hasonló foltok, ahol testüket a hamueső érte. Amikor a Fukuryu Maru visszatért a kikötőbe, a hajó személyzetének többsége már súlyos sugárbetegségben szenvedett és rövidesen meg is halt,

Titokzatos módon a közeli Marshall szigetek több mint 300 lakosa és a Bikini szigetektől 400 kilométer távolságra lévő, más szigeteken tartózkodó több száz amerikai katona is megsérült. A körülbelül 10 tonna trinitrotoluollal egyenértékű erejű bomba hatására a Csendes-óceán különböző helyein – még a kísérlet színhelyétől ezerötszáz mérföldre is – erősen megfertőződtek a halak.

A március 1-én ledobott bomba hozzávetőlegesen 500 kiló hasadási terméket hozott létre. Mivel a robbantás kis magasságban történt, a tűzgolyó érintette a talajt. Utólagos feltételezések szerint a légkör felsőbb rétegeiben 32 kilométer/óra sebességű szél fújt, ezáltal a radioaktív hamueső halálos intenzitásának övezete – tehát az a terület, ahol 500 egységnyi sugáradagot kaphat valaki – szélirányban 225 kilométerre terjedt, szélessége pedig elérte a 32 kilométert.

Dr. Willard Libby, akinek szakterülete a sugárkémia volt, tollal a kezében jósolta meg, hogy ha egy 10 millió tonna klasszikus hatóanyag-erejű bombát valahol a földfelszín közelében robbantanak fel, akkor körülbelül 160 ezer négyzetkilométeren megfertőződik minden a radioaktív anyagoktól. Ha ráadásul a hasadási termékek – mondjuk szélcsendes időben – egy napig lebegnek a levegőben és a terület felett egyenletesen oszlanak el, akkor az emberek ezen a vidéken 800 röntgennyi sugáradagot kapnak, ami a halálos adagnak majdnem a kétszerese.

1954. március 1-én szerencsére fújdogált a szél, Japánban mégis erős radioaktivitást mértek az esővízben, az ételekben. A bikini bomba közel ezerszer erősebb hatású volt, mint a hirosimai.

*

Egyikük szikár volt, a másikuk köpcös. Egyikük kopaszodott, a másiknak égő fekete szeme és bozontos szemöldöke volt. Különbözőbb gondolkodású, életfelfogású és filozófiájú embereket aligha sodorhatott volna össze a véletlen. A sajátos „páros” tagjainak mindössze két közös jellemzője akadt: mindketten magyar tudósok voltak és meghatározó szerep jutott osztályrészükül az atom- és más nukleáris fegyverkutatásban.

Egyiküket dr. Szilárd Leónak, másikukat dr. Teller Edének hívták.

Szilárd Leónak már 1939-bcn nyugtalan éjszakákat, időnként pedig lidérces álmokat okozott az atombomba. Jóllehet akkoriban még a MAUD Committee (Military Application of Uranium Desintegration) az angolok által létrehozott szervezet is csak azon tűnődött: létre lehet-e hozni a háború alatt vagy sem, vajon a bomba hatása indokolja-e az előállításához szükséges szellemi és anyagi erőfeszítéseket, vagy sem. Szilárd már egyenesen rettegett attól, hogy Németország hamarabb ér el eredményeket a kutatásban. A magyar tudós hamarosan kapcsolatot keresett és talált Einsteinnel, aki azonnal Szilárd ügye mellé állt, Már 1939 szeptemberében eljutott Roosevelt elnökhöz Einstein levele és Szilárd Leó jelentése. A tudósok szava nem maradt hatástalan a politikusokra sem. Roosevelt nyomban elrendelte, hogy tanácsadó jellegű Uranium-bizottság alakuljon a további kutatásokra.

Franciaországban ugyanebben az évben óriási megdöbbenést keltett egy rendkívül hosszú amerikai távirat, amely a College de France-hoz érkezett a Joliot-laboratóriumba. A távirat közel 150 szóból állt – Szilárd Leó és munkatársai küldték – és arra tett javaslatot, hogy a küszöbön álló világháború miatt az összes tudós közös megegyezéssel állítson le minden publikációt, ami a nukleáris hasadásra vonatkozik. A javaslat óriási vitát váltott ki. Általános volt az a vélemény, hogy nem szabad elfogadni, már csak azért sem, mert a magfizika a korábbiakban színtiszta elméleti tudomány volt – így tehát minden politikai vagy hadászati embargón kívül cserélhették ki tapasztalataikat és elméleteiket a különböző országokban élő tudósok.

Valójában Szilárd Leó kezdeményezését nem is értették a kutatók. Akkor.

Néhány hónappal később, amikor már minden nemzet előtt világossá vált, hogy a háború elkerülhetetlen – a magyar kutató elméletét igazolva – valamennyi ország egymástól függetlenül határozatot hozott az urániumkutatások eredményeinek titokban tartásáról.

1945 márciusában Szilárd újabb, látnoki képességekről tanúskodó memorandumot intéz az elnökhöz, amelyben szinte pontosan megjósolja, hogy a bombának milyen hatása lesz az emberiségre, és nem utolsósorban milyen következményei lesznek az USA és a Szovjetunió kapcsolatára.

Szilárd még a New Mexico-i kísérleti robbantás előtt megjövendölte, hogy néhány éven belül már nem lesz atomtitok, nem lesz atommonopólium az Egyesült Államok. Figyelmeztetett arra is, hogy mivel az USA lakossága a nagyvárosokban koncentráltan él, egy esetleges Amerika elleni atomcsapás a többi országnál nagyobb tragédiával és veszteséggel járna.

A magyar származású fizikus kijelentette: a fegyverkezési versenyt és az egész világ pusztulását jelentő háborút, amit az atomfegyverekkel rendelkező országok kölcsönös és permanens félelme is kirobbanthat, csakis nemzetközi ellenőrzési bizottság létrehozásával lehet megakadályozni.

A próféták sorsa Szilárd Leót sem kerülhette el. Egy bizottság 1945. június elsején határozatot hozott, hogy az atomfegyvert Japán ellen be kell vetni.

*

Dr. Teller Ede igazát egy Csendes-óceánon végzett atomkísérlet igazolta. Teller ugyanis már jó ideje állította, hogy nincs elvi akadálya annak, hogy az USA termonukleáris bombát állítson elő – de a tudósok többsége élén Oppenheimerrel a hidrogénbombát utópiának tartotta.

Teller Edéről hamarosan elterjedt, hogy háborús uszító, izgága szájhős, aki csak az atombombától való hisztérikus félelmet szítja még tovább, de kísérletei évek óta egyetlen lépést sem jutottak előbbre. A világ persze sokat változott négy évtized alatt, új, még pusztítóbb fegyverekkel bővült az arzenál, csak dr. Teller nem változott: maradt ki volt: háborús uszító ma is, méghozzá Reageni körökben. Tovább világosodott a Teller doktorról festett sötét kép abban a pillanatban, amikor Truman elnök 1950 decemberében, az év utolsó napján kijelentette, hogy a H-bombát meg kell építeni.

A tudósok körében azonban tovább élt a fenntartás: Féltek, mert a hidrogénbombához rengeteg pénz kellett, amit a további atombomba- és magkutatástól vontak meg. Végül az 1951 tavaszára kitűzött termonukleáris kísérletre azért adták áldásukat, hogy végre mindenki előtt kiderülhessen a koncepció életképtelensége.

Mikor a robbantás eredményeképpen a májusi reggelen Eniwetok felett több energia szabadult fel egyszerre, mint a második világháború ideje alatt összesen, már Oppenheimer is beszüntette Teller Ede elleni támadásait. További vitának nem volt értelme. Bebizonyosodott, hogy egy magyar ügyvéd fia, aki még Budapesten született és csak 1933-ban került Németországba, hogy onnan – a fasizmus elől – rövidesen elmeneküljön Amerikába, lehozta a Földre a Napot. Belsejének izzásával előidézte a hidrogénmagok egyesülését és ezzel újabb fegyver árnyékát vetette az emberiségre.

*

„…Ha akad a világegyetemben egyetlen értelmes agy, mely üzenetünket felfogni képes, választ kérünk. Itt a Kibernetika bolygó adása… ezúttal rendkívül sürgető körülmény arra késztet bennünket, hogy tanácsot és segítséget kérjünk. Társadalmunk száz értelmes agyból áll… Gondolkodó lények vagyunk… Az agyak fennmaradását bolygónkon az biztosítja, hogy bolygónknak nincs légköre… Bolygónk kérgének vegyi összetételét gondosan megvizsgáltuk és mind a kilencvenkét elem fizikai és kémiai tulajdonságával tisztában vagyunk. Rendkívüli figyelmet szenteltünk a minket környező égitesteknek, sokat tudunk keletkezésükről is. Különösen sokat foglalkoztunk a különböző bolygórendszerekkel és bizonyos megfigyeléseket tettünk a Földdel kapcsolatban, amely a Naprendszer harmadik bolygója, s voltaképpen ez indít bennünket segélykérésre.

A Földön bizonyos villanásokat figyeltünk meg, s megállapítottuk, hogy urániumrobbantásból származnak. Az uránium rendszerint nem robbanékony. Bonyolult eljárással sikerült csak cl választani az U-235-öt. A Földön végzett urániumrobbantással kapcsolatos megfigyeléseink meglehetősen rejtélyesek voltak, de nem látszottak túlságosan riasztónak.

Lehetségesnek tartjuk, hogy több Földön élő lény együttműködésével olyan vállalkozásba kezdjenek, mint az Uránium-235 elkülönítése. Arra nézve nem tud magyarázatot adni az elmélet, hogy mi célból vállalkozhattak ilyesmire, csak azt a tényt állapítja meg, hogy ilyen alsóbbrendű agyak együttműködése nincs feltétlenül az ésszerűség törvényeinek alávetve, noha az egyedek agyát bizonyos mértékig vezérelhetik efféle törvényszerűségek…

Az elmélet szerint elképzelhető, hogy a Földön létező lényekhez hasonló – sőt talán még fejlettebb lények is élhetnek környékbeli bolygóinkon, ahonnan bizonyos rádióhullámokat fogtunk antennáinkkal.

Lehet, hogy agyainkat ezek a bolygók lényei hozták létre mindössze azért, hogy matematikai problémáikat gyorsabban oldjuk meg, mint ők maguk megoldhatták volna…

Bár mindez lehetetlenül hangzik, mégsem hagyatkozhatunk a véletlenre. Aligha kell félnünk mondjuk az Északi Sarkcsillagtól, melyet a miénkhez hasonló, vagy annál is értelmesebb lények népesítenek be. De ha a Földön élő lények kooperatív vállalkozása nincs alávetve az ésszerűség törvényeinek, akkor társadalmunk veszélyben forog…

Ha a galaktikában bárhol a mienkhez hasonló értelmi képességű értelmes lény fogja üzenetünket, és vannak ismeretei a földi élőlényekről, választ kérünk!

Választ kérünk!”

*

Hét évvel a New Mexico-i kísérleti atomrobbantás után és két évvel az első hidrogénbomba robbantás előtt írta Szilárd Leó, a világhírű magyar származású fizikus ezt a tudományos-fantasztikus novellát, amelynek címe: Üzenet a csillagokhoz, alcíme pedig: Rádiófelhívás a Kibernetika bolygóról.

Talán már ebből a novellatöredékből is kiderül, hogy Szilárd Leó sci-fije nem a világmindenség bolygóit lakó értelmes embereihez szól. A segélykiáltást sem a Kibernetika bolygó hallatja, hanem azok az „értelmes agyak”, amelyek maguk is a tudomány szolgálatában állnak, – kutatók, fizikusok, kémikusok.

Választ kérünk! – követeli írásának végén Szilárd Leó a címzettektől 1952-ben. De akkoriban nem kapott választ senkitől Szilárd Leó az író, a fizikus, a tudós, a felelősségét érző ember.

VI.

Alvin Lewis negyedik órája ült a Stephanskirche-vel szemben egy padon és nézelődött. Nem tudta eldönteni, hogy anyja vagy a nagyanyja kötötte a lelkére annak idején, soha ne tegye be a lábát más vallásúak templomába, mert ezzel megsérti hitüket. Végül is kívül maradt a gótikus épület kapuján és várt. Ideje aztán volt.

A bécsi koraősz és néhány újság címlapja juttatta eszébe, hogy éppen öt esztendeje ment el otthonról, egy hasonlóan meleg szeptemberi napon – „nincs semmi baj, bocsáss meg” szövegű cetlit hagyva az ebédlőasztalon feleségének. Azóta igazán nagyon vidáman élt. Néhány apró memóriakihagyáson kívül a világon semmi panasza nem volt. Legfeljebb akkor érzett némi nyugtalanságot, ha újságot olvasott, híreket hallgatott vagy híradót nézett. Így aztán nem olvasott újságot, nem hallgatott híreket és nem nézett híradót.

Többnyire szállodákban lakott, kis motelekben vagy penziókban az Államok legkülönbözőbb pontjain. Időnként megkérdezte magától, hogy vajon mit is keres Dakotában, San Franciscóban, de mivel sosem kapott egyenes választ, nem is firtatta tovább a dolgot. Emlékezet-áramszünetei olykor kínos helyzetbe hozták. Viszonylag nehéz volt megmagyaráznia, hogy ha Alvin Sawbridge néven jelentkezett be egyik kedden a szállodába, akkor miért az iránt érdeklődik csütörtökön, hogy nincs-e valamilyen üzenet számára Alvin Lewis néven. De ahogy a portás némi arcfürkészés és hümmögés kíséretében azt válaszolta: – Nincs semmi, Mr. Sawbridge – azonnal tudta, hogy most valami rosszat mondott. Egyébként természetesen soha, sehol, semmilyen néven nem érkezett neki sem levél, sem üzenet.

Szerencsére az még otthon, idejében eszébe jutott, hogy a Washingtonból érkező apanázst felszabadítsa a bankban. Valahogy abban a pillanatban kristály tisztán látta, hogy ez két szempontból is remek megoldás: egyrészt azért, mert bármikor, bárhol lehívhat bármilyen összeget, amíg csak van fedezete a csekkekre, tehát nem halhat éhen, másrészt pedig a felesége is megnyugodhat, Alvin él, nincs semmi baja, hiszen egészséges ember módjára költekezik.

Valójában szeretett volna állást is találni, De amikor egyszer bekopogtatott a TWA egyik kaliforniai irodaházába azzal, hogy szeretne ismét a szakmájában elhelyezkedni, vagyis pilótakent dolgozni, határozottan az volt az érzése, hogy nem veszik komolyan. Pedig nála tisztességesebben és őszintébben senki sem ajánlhatta fel szolgálatait a cégnek: erősen koncentrálva, becsukott szemmel sorolta fel a B–29-es műszerfalának valamennyi kijelzőjét, nem feledkezve meg a mutatók és órák funkcióinak ismertetéséről sem.

Ezekben a derűs és nyugodt bécsi percekben csak azt nem tudta pontosan, hogy mit is keres éppen ebben az európai városban. Ez a tény kicsit bosszantotta, de elhatározta, hogy megtudja. Hangosan mondta magának:

– Eszembe fog jutni!

*

A Rathaus neobarokk épületének dísztermében dr. Frederic Joliot-Curie kért szót. A hallgatóság elcsendesedett. Bár a teremben tartózkodó érdeklődőknek, az újságíróknak és a többi, magfizikához alig-alig konyító vendégnek a Nobel-díjas tudósról más és más jutott eszébe, a professzor személyisége figyelmet és fegyelmet parancsolt:

– A Tudósok Világszövetségének Végrehajtó Bizottsága tizenharmadik ülésszakán megállapítja, hogy a legutóbbi teljes ülés óta észrevehető javulás állt be a nemzetközi tudományos életben, a tudományos kapcsolatokban, mint ezt a kongresszusok, valamint a tudósok és a tudományos irodalom cseréje is mutatja.

– Miközben a nemzetközi légkör ilyen enyhülése érezhető, az atom- és hidrogénbombák fejlődése nagy félelmet idézett elő. E veszélyre azonnal és világszerte reagáltak a tudósok. A Tudósok Világszövetségének tagszervezetei már megmutatták, hogy tudatában vannak felelősségüknek és meggyőződésünk, hogy a Szövetség harmadik teljes ülésének határozatai értelmében fokozzák ilyen irányú erőfeszítéseiket.

– Abból a célból, hogy az atomháborúval elválaszthatatlanul együtt járó rémségek megakadályozására irányuló fáradozásaik hathatósabbak legyenek, véleményünk szerint együtt kell működnünk más szervezetekkel és egyes személyekkel, akik szintén ilyen irányban tevékenykednek. E tevékenység annál sikeresebb lesz, minél jobban tájékoztatják a közvéleményt az ilyen háború veszélyeiről; a közvélemény ez esetben biztosítékot nyújt arra, hogy e fegyverek eltiltása érdekében történő fáradozások eléggé eredményesek legyenek és egyúttal a tudomány békés felhasználásának lehetőségeit is megismerjék az emberek.

– A Végrehajtó Tanács e kérdésekben fontos határozatokat fogalmazott meg, amelyek közleményekben fognak megjelenni. A Tudósok Világszövetségének Végrehajtó Tanácsa minden tudóstól elvárja, hogy tudatában legyen felelősségének, hogy harcoljon a béke fennmaradásáért és olyan irányban tevékenykedjék, hogy a tudomány eredményei az egész emberiség javát szolgálják.

A teremben tapsvihar tört ki. A hallgatóság felállt és éljenezve fordult Frederic Joliot-Curie után, aki sietve igyekezett kifelé. De megint csak mindenki másra gondolt.

A Washington Post helyszíni tudósítója arra, hogy nem véletlenül vonták vissza Joliot-Curie Atomenergia Bizottság főbiztosi megbízatását 1950-bcn. Az izgága kommunista öregúr nyilvánosság előtt zajló nyilatkozatai miatt, no meg amiatt a tény miatt, hogy a Francia Kommunista Párt gennevilliers-i kongresszusán megszavazott határozatokat fenntartás nélkül elfogadta. Így aztán nem maradhatott főbiztosi tisztségben, meg akkor sem, ha még oly nagy tudós is.

Bertrand Russel és Albert Einstein, akik szintén ott voltak az ülésszakon egymásra néztek és azt gondolták: így legyen.

A teremőr sajnos nem tudott mire gondolni, amikor egy disztingvált, jó megjelenésű középkorú – feltehetően amerikai – úriember utat tört magának az előcsarnokban, félrelökdöste a fotóriporterek hadát és a teremből kilépő Joliot-Curie elé verekedte magát. Megállt vele szemben, szigorúan ránézett és nyelvet öltött rá.

Alvin Lewis a Graben egyik mellékutcájában jött rá, hogy végül is mit keres Bécsben. Az egyik ház falán meglátta a plakátot és földbe gyökerezett a lába. A színes falragaszon rémült japán kislány nézett az égre. Behúzott nyakkal, karját védelmezőn maga elé emelve várta a csapást, amit nyilván az égszínkék mezőben suhanó ezüst repülőgép hoz rá.

Lewis nézte a plakátot. Nézte a ferde szemű gyereket és nézte a repülőgépet. Meglepetésében csuklott egyet. Nem volt kétsége afelől, hogy a repülő az Enola Gay, és ő Alvin Lewis ott ül a fedélzetén.

Nézte a világhírű tudósok kalligrafikus aláírásával összefirkált kék eget: Nie mehr! Never more! Soha többé! ígérték a betűk és Lewis rájött, hogy azért érkezett Bécsbe, hogy belekiabálja a tudósok képébe: mindenről csakis ők tehetnek.

Wien, Rathaus, 13. 09. 1954. Tehát megvan a cím is, az időpont is, csak oda kell mennie.

A rendező-portást egyszerűen Hello-val és kézfelemeléssel üdvözölte (aki mellesleg ezekből a mozdulatokból ítélve amerikai újságírónak nézte) és elvegyült a fotósok tömegében.

Joliot-Curie doktor képére emlékezett a régi újságképekről. Azt tervezte, hogy elé áll és megmondja neki, hogy csakis ő és a családja tehet arról, hogy most a japán kislány olyan rémülten néz a repülőre.

Igenis Curie az oka és nem Lewis. Elvégre ők fedezték fel a maghasadást! De valahogy mire a professzor elé került, már nem volt kedve megszólalni. Gondolta, elég, ha a nyelvét nyújtja rá.

*

1955-ig kishíján 50 nukleáris kísérletet hajtottak végre a Nevada-sivatagban, mindössze 150 kilométerre Las Vegas-tól és 400 kilométerre Los Angelestől. A lakosságot már nem zavarta a szinte szokványossá váló robbantgatás. Pontosabban: még nem zavarta.

*

1960 februárjában a Szaharában felrobbant az első francia atombomba és ezáltal az USA atom-clubjának már három tagja lett. Titkolózásról már régen nem eshetett szó, inkább a szervezett munkamegosztás kérdése vált egyre aktuálisabbá. Csendesen felzárkózott az atomipar fejlesztésében az NSZK is, mivel 1954-ben a párizsi szerződés határozatának megfelelően megkapta a jogot az atomkutatás fejlesztésére.

*

1953 és 1962 között az Atomenergia Bizottság személyzeti létszáma megtízszereződött és 1963-ra elérte a 20 ezres nagyságrendet.

*

Az atomtitok feloldásával, a nemzetközi és nemzetek feletti szervezetek létrehozásával némi szövegmódosításra lett szükség. Ha egy atomhatalom felrobbant valahol a világban egy nukleáris bombát, akkor az kísérlet. Még a másodiknál és a harmadiknál is az. De a százötvenediknél már aligha. Az ötszázadiknál már esetleg gyanakodni kezd a világ, hogy nem is annyira kísérletezésről van már szó, mint inkább gyakorlatozásról, készenlétben tartásról.

Az egyre intenzívebben aggódó emberiség megnyugtatására az atomfegyverkezés fokozására jó néhány ideológia született. Ilyen volt például az ingatag béke.

A Revue militare Generale című hadimagazinban napvilágot látott egy kicsit nyakatekert, de mindenképpen figyelemre méltó elmélet. E szerint a fegyverkezési verseny fokozása, az atomipar fejlesztése szerves része a katonai egyensúly fenntartásának és elengedhetetlen kelléke a békének. Végeredményben tehát az atomfegyver jelenti az erőt, amely az emberiséget kordában tartja.

Ettől az erőtől való félelmében mond le az ember az atomfegyver használatáról és egyáltalán a fegyveres harcról. Röviden: az atomfegyver a béke biztosítéka.

A félelemre alapozott béke elvéből kiindulva rövid az út azokhoz az elméletekhez, melyek szerint a további nukleáris fegyverkezési hajsza törvényszerű és szükséges is. Mármint a leszerelés szempontjából.

*

A tudomány és a technika fejlődése a hatvanas évek közepére hozta el azt a pillanatot, amitől kezdve nem voltak elméletileg megvalósíthatatlan kérdések. Az atomipar technikai korlátai ledőltek. Az emberiség gyakorlatilag már minden nukleáris fegyvert képes volt előállítani. Pusztán (?) erkölcsi és anyagi problémákkal találhatta szembe magát az a nemzet, amelyik atomfegyver gyártására szánta magát.

Megszületett a moszkvai megállapodás, amely kimondta, hogy soha többé nem lehet a légkörben atombombát robbantani. Az egyezmény aláírásával – Kína és Franciaország kivételével, akik nem kívántak az egyezmény kötelékébe tartozni – az egész világ egyetértését fejezte ki. Kína kívülmaradását az indokolta, hogy atomhatalommá akart válni, Franciaországnak pedig az volt az indoka, hogy a szerződés aláírása keresztezte volna önálló hatalompolitikai terveit.

*

„A palack szelleme legyőzte az embert" – mondta Nehru, s pesszimizmusát az ötvenes évek első felének eseményei többé-kevésbé alá is támasztották. Akkoriban – a keleti mese példájánál maradva – a „kiszabadítók" közül már csak néhányan éltek.

1955 januárjában a világ első atommeghajtású tengeralattjárójának próbaútját Enrico Fermi, az olasz származású amerikai tudós, az első atomreaktor megépítője, a magfizikai kutatások egyik úttörője már nem érhette meg. Két hónappal korábban, 1954. november 28-án halt meg rákban, 53 éves korában.

Néhány hónappal később, 1955 áprilisában követte őt Albert Einstein, a „magányos ellenzék", aki eleven felkiáltójelként figyelmeztette a világot arra, hogy öngyilkosságra alkalmas eszközöket adott az emberiség kezébe a tudomány fejlődése. Pontosan tudta, hogy híres $E = mc^2$ tételével nemcsak a magenergia felszabadítását alapozta meg, hanem egy felelőtlenséggel okozható katasztrófáét is.

Utána Irene Joliot-Curie-n volt a sor, 1956-ban hunyt el a mesterséges radioaktivitás felfedezője, aki kutatómunkájával ösztönözte a „nagy felfedezés" gyakorlati hasznosítását. Irene halálát – csakúgy, mint korábban édesanyjáét – a sugárbetegség okozta.

Aligha lehet férjének, Frederic Joliot-Curie-nek korai halálát is függetleníteni a radioaktív sugárzástól. Feleségének elhunyta után két esztendővel, 1958-ban búcsúztatta a világ.

*

Pamela Kirksdale-nek gyakran fájt a feje. A migrén mellett a hullámokban rátörő elviselhetetlen fáradtság, gyengeség, étvágytalanság és szédülés egyaránt arra mutatott, a 19 éves fiatal lány vérszegény. Az orvosok vitamindúsabb táplálkozást, tengeri levegőt javallottak neki és szüleinek – és ezzel véget is ért a terápia.

Még akkor sem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a dolognak, amikor Pamela másik három kolléganője is ugyanezekkel a tünetekkel fordult orvoshoz. A 20-as évek Amerikájában gyakorta előfordult ilyesmi az ülőmunkát végző, szabad levegőn keveset tartózkodó munkáslányok körében.

De amikor a New Jersey állambeli Orange-ban, a helybeli ipart képviselő Louminous Watch Factory-ban, amely egyébként munkát és kenyeret adott a környék leányainak és asszonyainak, szinte kivétel nélkül minden festőnő ugyanolyan módon betegedett meg, már az orvosok is gyanakodni kezdtek,

A gyár termékkonstruktőrei rájöttek arra, hogy a radioaktív sugarak állandó fluoreszkálásra késztetik az erre alkalmas anyagokat – attól függetlenül, hogy ezeket megelőzően érte-e napsugár. A „világító festékkel" való felületkezelés után az órák számlapja is világított, s hamarosan sláger lett a piacon.

Az üzem műszaki irányítóinak természetesen eszükbe sem jutott, hogy az urán ilyen nagy hígítású adagja bármiféle egészségkárosodást okozhat a lányok-asszonyok körében. Nem mintha elmulasztották volna az ilyen irányú vizsgálatokat: a technológia bevezetése előtti mérések azt mutatták, hogy a jelenlévő radioaktív anyag ebben a koncentrációban jóval alatta marad a már betegséget okozó dózisnak.

Talán meglepő, hogy 1924 táján már ilyen nagy fontosságot tulajdonítottak a munkáltatók és az orvosok a radioaktivitásnak: a magyarázat abban rejlik, hogy ezekben az időkben bizonyosodott be – az orvostudomány más területén, a gyógyító alkalmazásnál, – hogy a sugárzás (akár véletlenül, akár gyógymódként éri a szervezetet) kétélű fegyver. Jó néhány rosszindulatú daganat, ízületi betegség – többé-kevésbé – gyógyítható vele, de olykor a túladagolt dózis elpusztítja, szétroncsolja az egészséges szöveteket is, más esetben pedig ugyan a daganatot sikerül kiirtani, de a beteg mégis meghal a vérképző szerveket ért „sugártámadás" miatt.

Pamelát és társait klinikai megfigyelésre kórházba fektették. A megfigyelés ideje alatt néhány leánynak az állapota fokozatosan romlott. „Mellékbetegségként" foggyökér- és állkapocs-gennyesedés, foghullás következett be. Senki nem értett semmit.

Akkor derült világosság az igazságra, amikor élet- és munkamódjukról faggatták a lányokat az orvosok. Kiderült, hogy az óragyári munkásnők – szinte kivétel nélkül, egymástól eltanulva a módszert – szájukkal nedvesítették meg az urántartalmú festékbe mártott ecsetet, hogy az minél hegyesebb legyen és jobban odaférjen az óralapok széleihez.

Bár tény, hogy a festéknek egészen minimális, alig kimutatható urániumtartalma volt, az évek során, a rendszeres nyalogatással olyan mennyiségű dózis került a munkásnők szervezetébe, ami már visszafordíthatatlan elváltozásokat okozott.

Sajnálatos módon az óragyári lányok tragédiáján (heten közülük rövidesen meghaltak, a többiek évek múltán) bizonyosodott be, hogy az urán lassanként gyűlik fel a szervezetben, nem tud kiürülni belőle, így állandóan belülről bocsát ki radioaktív sugarakat.

Gyorsan érthetővé válik, hogy miért betegszik meg szinte törvényszerűen „vészes vérszegénységben” oly sok világhírű kutató, miért kell életével fizetnie az eredményes kísérletekért zseniális fizikusoknak.

Bár a kísérletezés és a pusztulás között olykor több év vagy évtized telt el, az elővigyázatlanságért, vagy még pontosabban: a nem látott, nem ismert veszély miatt közös sorsra jutott a bécsi Guido Holzknecht radiológus professzor 1931-ben, Marie Curie 1934-ben.

A hamburgi Szent György kórház kertjében felállított emlékoszlop kétszáz olyan kutató, orvos, ápolónő nevét őrzi, akiket a sugárbetegség pusztított el időnek előtte, értelmetlenül.

*

Ám Nehru borúlátása mégsem volt igazán indokolt. Az emberiség felfogta a kezébe került tudományos kutatási eredmények súlyát és veszélyességét, jelentőségét és felelősségét. Arról, hogy a „palackból kiszabadított szellem” végül mégiscsak az ember szolgálatába állt, tények tanúskodnak.

Eldőlt a régen felvetett kérdés, hogy a hagyományos energiaforrások (szén- és vízenergia) vagy az atomerőmű a gazdaságosabb kitermelési mód. A dilemma fölötti meditációt a cselekvés váltotta fel: a kisebb üzemanyagköltség elve győzedelmeskedett a viszonylag nagyobb beruházási költségek okozta kétség felett és sorban épültek az atomerőművek.

1955 nyarán az első genfi nemzetközi atomkonferencia idején már egyre több szó esett arról is, hogy a termonukleáris fegyverkezést meg lehet és meg is kell fékezni. A nagy tudományos felfedezést (miszerint az urán szerepét átveheti a hidrogén) pedig nem a repülőgép-anyahajókon, hanem a kutatóintézetekben és az erőművekben kellene inkább alkalmazni.

1956 tavaszán megalakult a szocialista országok tudósait tömörítő Egyesített Atomkutató Intézet és 1959-ben létrejött az Amerikai Nukleáris Energia Bizottság – rövidítése: IANEC – amely az USA mellett még 20 tagországot fogott össze az atomenergia békés hasznosítására.

1960-ban megalakult az EURATOM mellett a FORATOM, az Európai Atomfórum, amely Párizsban, a szervezet székhelyén az európai tőkés országok tudósainak adott otthont és lehetőséget a kutatásokhoz.

A nemzetközi „titkolózásnak”, az eredmények elzárásának és a tudósok elszigetelésének az 1958-as II. Genfi Konferencia vetett végképp véget. A nemzetközi munkamegosztásnak és az országhatárokat nem ismerő együttműködésnek az emberiség sok „atommelléktermékét” köszönhet. Ilyen hasznosítható tudományos „maradék” volt például az elektronnyaláb mágneses tér segítségével történő összehúzása, amelyet már mindenki otthonába fogadott – a televízió képcsövének formaíjában.

1957-ben Stockholmban a svéd Nobel Intézet bocsátotta szárnyra a hírt: felfedezték a 102. elemet, a nobéliumot. Mindössze két esztendőnek kellett eltelni ahhoz, hogy megszülessen a periódusos rendszer 103., szintetikus úton előállított eleme a lawrencium is. (Névadója Lawrence professzor, vegyjele Lw.)

Az 1963-as év jelentős fordulatot hozott az egész világnak. Moszkvában a kapitalista országok is aláírták azt a megállapodást, amelynek lényege, hogy megszüntetik a Föld felszíne felett, a világűrben és a tenger alatt végzett atomrobbantási kísérleteket.

VII.

Alvin nélkül szinte elképzelhetetlenné vált minden leszerelésügyi vagy atomerő-korlátozási tanácskozás. A bécsi incidens után soha, sehol nem csinált botrányt, nem tett sértő mozdulatot. Nem kérdezgette magától, hogy mit keres számára vadidegen európai városokban, egyszerűen érdekelte a fegyverkorlátozás kérdése.

Mindennek persze ellentmondani látszik az a tény, hogy Alvin Lewis még mindig nem vett kezébe újságot, bár rádiót már olykor hallgatott. A hírekből értesült a leszerelési konferenciák helyéről és idejéről, de előfordult, hogy a még időben érkező információ hiánya miatt csak az utolsó tárgyalási napra érkezett a helyszínre. Lewis már csak nagyon egyértelmű és nagyon konkrét utalások hatására emlékezett vissza olykor-olykor 1945. augusztus 6-ra és a felégetett Hirosima látványára.

De az a könyv, amelyet először Los Angeles utcáján, egy könyvesbolt kirakatában látott meg, félreérthetetlen utalás volt. Természetesen borítója hívta fel rá figyelmét, amelyen két ismerős nevet is talált egyszerre. A felirat azt bizonyította, hogy a kötet szerzője bizonyos Paul Tibbes, címe pedig olyan mint valami mentegetőzés: Parancsra tettem. A másik „régi ismerős” Alvin számára ismét a repülőgép volt. Ugyanaz a B-29-es, amely már plakátról, filmről és emlékei mélyéről Lewist már jó néhányszor megkísértette.

– A katona mindig mindent parancsra tesz, uram! – mondta Alvin Lewis Tibbes kötetének a kirakatban. Aztán megfordult és elment.

*

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején már jól bevált és többé-kevésbé megszokott energiaforrássá vált az atomerőmű Amerikában és Európában. Megszülettek azok a prognózisok, melyek szerint a 2000. évben az Egyesült Államokban előállított energiának több mint a fele atomerőműből származik majd.

Ám hiába szólt minden logikus érv az erőművek mellett, hiába kényszerítette mindinkább ilyen irányú kutatásokra és fejlesztésekre az egész világot a józan ész no meg a mind jobban érzékelhető energiaínség – magasba csaptak a tiltakozás hullámai. Már az „atom” szó is rettegést keltett sok emberben, az idősebbek Hirosima és Nagasaki pusztítójával azonosították, és minden takarékosságra inkább hajlandók voltak, mint hogy „atomveszélynek” tegyék ki magukat.

Nem tett jót a reaktorok népszerűségének néhány véletlen, vagy az előírások be nem tartásából eredő baleset sem. Persze a közvélemény aggályai még ma is fel-felbukkannak, ám ezek táplálója leginkább a tájékozatlanság és nem a tényleges veszély. Az atomerőművek a legszebb és legbékésebb emberi célokat szolgálják: az építést.

A műszaki problémákból adódó balesetek veszélye mellett az emberek ezrei éltek félelemben a radioaktív hulladékok kezelése és temetése miatt is. A különböző koncentráltságúra hígított radioaktív anyagoknak a nagyközönség véleménye szerint nincs helye ólomba, betonba vagy más szigetelőanyagba zártan sem a természetes vizekben vagy a föld melyén.

Bár természetesen minden atommal kapcsolatos „salakanyag” vagy végtermék megmozgatta az emberek fantáziáját, igazi pánikot mégiscsak a váratlanul megindult láncreakciókból származó balesetek, a „megszaladt” erőművek keltettek.

*

Az első ilyen típusú baleset Los Alamosban történt 1946-ban. Louis Slotin, amerikai fizikus két egymástól elkülönített hasadóanyaggal kísérletezett, amikor egy hibás mozdulat hatására a két anyag egymáshoz ért. A reakció azonnal megindult. Slotin hallatlan hidegvérrel elválasztotta egymástól a két anyagot és arra kérte valamivel távolabb tartózkodó kollégáit, hogy egyetlen tapodtat se mozduljanak onnan ahol éppen állnak. A kísérletben résztvevő tudósok gyökeret verve várták meg, amíg Slotin papírral és ceruzával a kezében kiszámolta, hogy kit milyen mennyiségű sugárzás ért.

A gyors számítások a többiek szempontjából megnyugtatóak voltak. Slotin úgy találta, hogy saját magán kívül senkit sem érhetett halálos adag. Őt viszont igen. Azonnal értesítette tehát szüleit, hogy azonnal induljanak, és akik még időben meg is érkeztek ahhoz, hogy életben találják fiukat. Még temetéséről is volt idejük intézkedni, ugyanis Slotin a laboratóriumi baleset után 9 nappal halt meg.

1961-ben az Egyesült Államokban robbant fel egy reaktor, mert időnek előtte kihúztak helyéről egy biztosító rudat. Az esetet egyértelműen technológiai fegyelemsértés okozta.

Ugyanez derült ki az 1972-es és 1974-es reaktorbaleseteknél: a megfelelő óvintézkedések betartásával vagy több figyelemmel elkerülhetők lettek volna.

Az 1962-es mexikói baleset külön szót érdemel. Példátlan nemtörődömség „jóvoltából” 5 Curie erősségű kobaltsugárforrás került egy városszéli nyomortanya udvarára, ahol egy gyermek kíváncsiságból kivette tartályából. A szerencsétlen kisfiú új kincsét haza is vitte egyetlen szobából álló lakásukba és az ágyneműtartóba rejtette. A sugárzás következtében a gyerek is, családja is halálosan megsérült.

A szomorú példák ellenére a statisztika azt bizonyítja, hogy talán valamennyi iparág közül az atomipar az, ahol a legkevesebb baleset történik. Persze csak akkor, ha a szabályokat betartják.

Közel sem ilyen egyszerű a helyzet azokban az esetekben, amikor az atomrobbantások színhelyének közelében élő lakosság kerül veszélybe.

1983-as adatok igazolják, hogy az ötvenes években a brit nukleáris robbantási kísérleteknél angol katonák ezreinek tragédiája kezdődött. Sajnos megfellebbezhetetlen tény, hogy azok a katonák, akik a Csendes-óceán déli részén jelen voltak a kísérletnél, a több évtizeddel ezelőtti sugárhatás következtében meghökkentően nagy számban halnak meg leukémiában A BBC televíziója 1982-ben több adásban foglalkozott ezzel a jelenséggel. A műsorok hatására hajdan volt katonák tömege jelentkezett a szerkesztőségben, hogy adatokat közöljön saját egészségkárosodásáról. Ezeket a „beszolgáltatott" adatokat egy orvosszakértő, dr. Alice Stewart, a birminghami egyetem munkatársa elemezte.

Dr. Stewart analízise szerint az 1957-58-as, Karácsony-szigetek környékén végzett kísérletek körülbelül hatezer 25 év alatti fiatalembert károsítottak. A statisztikai prognózis szerint közülük 75 halhatott volna meg 1976 és 1982 között – sugárhatás nélkül. S a halál oka mindössze négynél lehetett volna leukémia. Ezzel szemben a valóságban 100 halálesetről érkezett jelentés, amelyből nyolcnak volt okozója a leukémia.

A brit hadügyminisztérium elhatárolta magát az ügytől. Az utóbbi egy évtizedben hat rákbetegtől kaptak kártérítési felszólítást, de valamennyit visszautasították. A minisztérium hivatalos álláspontja az volt, hogy a statisztikák nem bizonyítják minden kétséget kizáróan, hogy a robbantási kísérletekben részt vett katonák leukémiás megbetegedése meghaladná az átlagot.

A britnél jóval lojálisabban állt ugyanehhez a problémához az ausztrál kormány. Mikor befutottak azok a jelentések, amelyek arról számoltak be, hogy növekszik a rákos megbetegedések száma a 9 ezer britekkel együtt dolgozó ausztrál katona körében – a kormány kérdőívet küldött szét a túlélőknek.

Az angolokéhoz kísértetiesen hasonló módon cselekedett az amerikai kormány is. Jelenleg közel kétezer ember pereli a Pentagont a nevadai sivatagban 1951 és 1955 között végrehajtott nukleáris robbantási kísérletek okozta megbetegedések miatt.

VIII.

Alvin Lewis közel egy évtizednyi csavargás után tért meg otthonába. Tulajdonképpen nem lepte meg, hogy ajtót-ablakot berácsozva talált – számított rá, hogy felesége nem fogja életének és főként ifjú éveinek hátralévő részét Alvinra való várakozással tölteni.

Kiszellőztette a szobákat, ahol hajdan volt kocsijuk helyén, a tágas helyiség kellős közepén a fűnyíró állt. Lewis agyában világos emlékkép elevenedett meg a fűnyíró érkezésének és egyben az ő távozásának napjáról. Hirtelen feltisztult emlékezete elviselhetetlen filmet pergetett le szeme előtt.

Újraélte 1945. augusztus 6-át, a felszállást, a „good results" jelentést követő iszonyatot, ahogy csillapíthatatlan ingernek engedve telehányta az Enola Gay ülését, Tibbes ezredes nyugtatgató mozdulatainak hatására támadt dührohamát.

Látta maga előtt az alvajáró, narkotikumokkal féken tartott Alvin Lewist, a házában tengő-lengő, jóformán felesége gyámsága alá vont mozgó kísértetet.

Felvillant előtte Joliot-Curie professzor meglepetéstől tátott szájú, megmerevedett arca, amikor Bécsben nyelvet öltött rá.

Alvin Lewis – életében utoljára – kibírhatatlan szúrást és jeges hideget érzett koponyájában és a poros padlóra zuhant.

*

A kórház személyzete már sokkal inkább bőrbe kötött, zsigerekkel rendelkező bútordarabnak tekintette Alvint, mint betegnek. Két igazgatót és három főrészvényest élt túl az intézetben, ott-tartózkodása alatt teljesen kicserélődött az ápolónők gárdája.

Hat évfolyamnyi medikus vált praktizáló orvossá az ő segítségével is: ötödéves korukban rajta tanulmányozhatták az amnéziával járó személyiségvesztés viszonylag ritkán – bár háborús nemzedékről lévén szó, azért itt-ott – előforduló esetét, ideggyógyászati szakvizsgájukra készülve.

Lewis valójában semmilyen lényegesnek mondható gyógyszeres terápiában nem részesült. De mivel volt rá pénze és mert az orvosok pontosan tudták, hogy se kutyája, se macskája, aki törődne vele, vagy

akire legalább Lewis emlékezne, hát nem nagyon forszírozták eltávolítását. Amúgy is tisztában voltak vele, hogy semmi remény nincs arra, hogy Alvin Lewis valaha is gyógyultnak járó zárójelentéssel távozhasson.

*

Húsvétok jöttek, szilveszterek mentek, de Lewis állapota szinte semmit sem változott. Egészen egy fagyos téli délelőttig. Akkor ugyanis hirtelen súlyos veseelégtelenség lépett fel nála. Az osztályt vezető ideggyógyász még némi szemrehányást is tett magának azért, hogy a lassan berendezési tárggyá váló beteg általános belgyógyászati kivizsgálását már jó ideje elhanyagolta. Később megnyugtatta magát, hogy a beteg szempontjából sajnos egészen mellékes már a kivizsgálás is és nem sok reménnyel biztat a kezelés sem.

December végén Lewist két markos ifjú legény tolókocsira tette és tempósan átgördítette a kórház délnyugati pavilonjába, a belgyógyászatra.

Itt kínos és fájdalmas kivizsgálások következtek. Később közel három hónapig tartó kócterem-betegágy – dializáló készülék – kórterem-betegágy – ingajárat következett. A helyzetet Alvin Lewis egykedvűen vette tudomásul – ha tudomásul vette egyáltalán.

Mindenesetre tűrte.

*

Már májust mutatott a naptár, amikor az idegosztály főorvosának szobájában csöngött a telefon. Olyan türelmetlenül, élesen és hosszan csöngött, hogy a folyosó végén az ételadagolásnál segédkező nővér is megérezte: a hívó nem hajlandó tudomásul venni, hogy senki nincs, aki felemelje a kagylót. Így jobbnak látta, ha előreszalad és megpróbál bejutni az orvosiba. A kilincs engedett és dr. Samuel Berger belgyógyász megnyugvására egy női hang szólt a kagylóba:

– Belgyógyászat, tessék parancsolni!

Berger doktor mindössze az iránt érdeklődött, hogy hol van a főorvos, hová ment és mikor jön vissza. Miután egyik kérdésére sem kapott használható választ, üzenetet hagyott, hogy feltétlen visszahívást kér egy beteg – méghozzá az idegosztály „őslakójának” – nyugtalanító állapota miatt.

A nővérke az íróasztalon lévő jegyzettömb legfelső lapjára firkantotta dr. Berger nevét és azt, hogy fontos ügyben kereste a főorvos urat, azonnali visszahívást kérve.

Amikor a főorvos visszaért a kórházba és meglátta a cédulát az üzenettel, meg volt győződve róla, hogy eljött a Lewis-től való búcsúzás ideje. Aztán lenyomta Berger dr. szobájának számát a telefon gombjain.

– Mi van? – kérdezte időrabló köszönés vagy más bevezető helyett, mikor előkerítették neki dr. Bergert.

– Hát ez az, pontosan ezért hívtalak. Ugyanis nem tudom – válaszolta kicsit ingerülten a belgyógyász.

– Nem tudnál átjönni egy percre?

– Miért, tehetek talán valami mást? – érdeklődött az öreg és letette a kagylót.

*

Vannak esetek, amikor sok évtizedes, hosszú tapasztalattal rendelkező, tudós orvosok is csak állnak tanácstalanul a medicina csodái előtt. Valahogy így állt a főorvos is teljes sleppjének karéjában és bámulta Lewist, aki az ágya szélén ült és már másodszor kérdezte meg, hogy kaphatna-e valami olvasnivalót. Ha lehet választani, elsősorban friss újságokat kérne, napilapokat.

– Hogyne. Miért ne! – válaszolta a főorvos és komolyan kezdett foglalkozni a gondolattal, hogy a konzílium eredményének ismeretében aprólékos tanulmányt ír az esetről az International Medical News-nak.

Sem az EKG, sem a koponyaröntgen nem mutatott változást a fél évvel korábbi leletekhez képest, csak Lewis maga változott meg. De ő aztán alaposan.

Az ápolónők nem nagyon örültek a dolognak, mert általában mogorva volt, olykor pedig kötözködő, durva és követelőző. A nővérek jobban szerették a tehetetlen, szótlan és persze igénytelen Alvin bácsit.

Lewis már korán reggel figyelmeztette a lázmérőt hozó kislányt, hogy minden aznap megjelent napilapra szüksége van, és soha többé nem hajlandó elfogadni olyan magyarázatot, hogy a kórház nem kapott The Guardian-t, mert ez egyszerűen nem igaz. Közölte továbbá, hogy elege van az egész nemtörődöm, lusta bandából, a kiszolgáltatottságból és nagyon jól tudja, hogy mire megy ki a játék.

Lewis tehát parancsokat osztogatott, nem tűrt ellentmondást, újságot olvasott, jegyzetelt és időnként hisztérikusan sírt. Újra voltak gondolatai, érzelmei. Dühös volt, kíváncsi lett minden iránt, de legfőképpen szégyellte magát és sokat szomorkodott.

*

Bár a főorvos, sőt később a kórház igazgatója is kiadta a parancsot a belgyógyászat valamennyi munkatársának, hogy mint a szeme világára, úgy vigyázzon Alvin Lewis életére és – sajnos könnyen lehet, hogy csak átmenetileg jobbra fordult – állapotára, a vesebetegség teljesen elhatalmasodott Alvinen. Fokról fokra gyöngült és gyakran már ahhoz sem volt ereje, hogy szokásához híven kivágja az őt érdeklő, fegyverkezéssel, atomiparral, nukleáris robbantásokkal foglalkozó cikkeket az újságokból. Lewist ugyanis csak ez a téma érdekelte.

A nővérke megtette Alvinnek, hogy kinyisszantotta a megjelölt cikket, bár soha egyetlen „köszönöm” el nem hagyta a beteg öregember száját.

Az újságkivágások lassan már bokáig értek Lewis ágya körül, de a személyzet egyetlen gyanús pillantására, amit a szemétdomb felé vetettek, Alvin már ordított. Hetente egyszer engedte meg, hogy többé-kevésbé egy kupacba húzzák a papírdarabokat, de a cikkek már másnap belepték a fél szoba padlóját.

IX.

Már nem nagyon tudott ülni sem és óhajait kézmozdulataival hozta környezete tudomására.

Egyik délután, nem sokkal az ebéd után, amihez jóformán hozzá sem nyúlt, Lewis kérte az ügyeletes ápolónőt, hogy hajtogasson neki repülőgépet egy szétvagdalt újságból.

– Igen, rögtön, egy pillanat – a nővér csak ennyit mondott és kisurrant Lewis kórterméből. Futott az orvosiba, hogy szóljon Berger doktornak, értesítse az ideggyógyászatot, mert félő, hogy a betegnek sokkja közeledik vagy Mr. Lewis visszaesik régi állapotába. Berger doktor kérdő tekintetére a nővér röviden elmondta Lewis kérését. A doktor azt tanácsolta várjanak még az óvintézkedésekkel, az ápolónő pedig teljesítse, amit a beteg akar.

A nővérke visszaszaladt a kórterembe, repülőgépet hajtogatott és Alvin ágyára tette.

Lewis most tollat kért – és kapott. Reszketeg betűivel fölírta az újság-repülőgép oldalára, hogy Enola Gay. Mikor azt suttogta, hogy „gyufát!”, a nővérke meglepetésében azt mondta:

– De kérem! Itt tilos a dohányzás!

Aztán vonakodva bár, de hozott a nővérpihenőből gyufát és arra gondolt, nagy baj nem lehet, elvégre Berger doktor is itt van a közelben.

Lewis vagy negyedszeri próbálkozására meggyújtott egy szál gyufát és a repülő alá tartotta. A nővér elfújta a tüzet és az Enola Gay újságkivágások halmazára hullott.

*

Az amerikai világlap, az International Herald Tribune Judith Miller washingtoni keltezésű cikkében kormányszervek és hozzájuk közel álló kutatóintézetek vizsgálataiból idéz.

A Reagan-kormányzat kormánytisztviselők szerint olyan stratégia kimunkálásán dolgozik, amellyel ellensúlyozhatja a fiatalabb európaiak körében általa Amerika-ellenesnek látott irányzatok növekedését.

Az európai vezetők új nemzedékét veszi célba, amely nem osztja a szülők második világháborút követő *élményeit, amikor is az amerikaiak és az európaiak szorosan együttműködtek, hogy egy katonai szövetséget alakítsanak és újjáépítsék Európa megrendült gazdaságát. (A szerző Európán mindenütt Nyugat-Európát érti.* – A szerk.)

Kormány- és magán-közvéleménykutatások szerint ezek a fiatal vezetők, akiket Washingtonban az „örökösök nemzedékének” neveznek, jóval kevésbé pozitív képet őriznek az Egyesült Államokról, részint azért, mert felfogásuk kialakítására hatással volt Amerika vietnami háborúja és az olyan belpolitikai válság, mint a Watergate-ügy.

A kormány- és magánelemzők figyelmeztetnek, hogy az európai vezetők e jóval szkeptikusabb nemzedékének jelentkezése, ha felfogása állandónak bizonyul, nyugtalanító következménnyel lesz Nyugat-Európa és az Egyesült Államok jövendő együttműködésére.

Az európai vezetőkre erőteljes nyomást fejtenek ki nagyszámú állampolgáraik, különösen azoknak a európai mozgalmaknak a fiatal tagjai, amelyek ellenzik az új amerikai nukleáris fegyverek európai telepítését.

Charles Z. Wick, az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynökségének igazgatója magánerőből több millió dollárt gyűjtött, hogy *15 ezerről 30 ezerre növelhesse az Európa és az Egyesült Államok közötti ifjúsági cserét a következő három évben.*

Ügynöksége éppen most fejez be egy közvélemény-kutatást Olaszországban; ez az „örökösök nemzedékének” hangulatát vizsgálja. Hasonló felmérést terveznek az NSZK-ban.

A kormányzat másfél millió dollárt kért a következő pénzügyi évre, hogy növelhesse az „örökösök nemzedékének” elitje – tanárok, sajtóemberek, pártvezetők – számára szervezett csereutazásokat és szemináriumokat.

A Rand Corporation nevű kaliforniai katonai kutatóközpont februárban egyhetes vizsgálatot folytatott arról, hogy milyen hatásokkal kell számolnia a NATO-nak az „örökösök nemzedékének” hangulatában bekövetkezett változások folytán.

Stephen F. Szabo, akinek az „örökösök nemzedékéről” írott könyve rövidesen megjelenik, a Rand Corporation számára készített tanulmányában megállapítja, hogy ez a nemzedék a felelős azért, hogy a múlt évben rakétaellenes mozgalom bontakozott ki Európában. Noha ez a csoport általában nem Amerika-ellenes – mint írja –, „az amerikai szándékok és politika iránti mélységes gyanakvás mozgatja”.

A Harris Közvélemény-kutató Intézet és az International Herald Tribune által tavaly hét európai országban végzett felmérés az Egyesült Államok támogatásának bizonyos erózióját mutatta, különösen a fiatal európaiak körében.

A Reagan-kormányzat tisztviselői és magánelemzők azt mondják: különösen az nyugtalanítja őket, hogy azok a fiatal európaiak, akik saját társadalmukban a legjobban iskolázottak egyszersmind azok, akiknek a legtöbb fenntartásuk van az amerikai társadalommal és az Egyesült Államok vezető pozíciójával szemben.

Várhatóan ma hozzák nyilvánosságra az amerikai képviselőház döntését arról a határozati javaslatról, amelynek demokrata párti előterjesztői a nukleáris fegyverek gyártásának, fejlesztésének és telepítésének befagyasztásával kapcsolatos tárgyalásokra szólítják fel a Szovjetuniót és az Egyesült Államokat. A Szovjetunió, mint ismeretes, kész erre, a Reagan-kormányzat a befagyasztás gondolatát az állítólagos szovjet stratégiai fölényre hivatkozva elutasítja.

Szerdán az amerikai képviselőházban – ezúttal igen csekély többséggel – még egy győzelmet arattak a befagyasztáspártiak. Mindössze hét szavazattal, 211-204 arányban a képviselőház elutasította azt a módosító javaslatot, amely „a jelenben és a jövőben” egyaránt az általános nukleáris potenciál lényegi egyenlőségét követelné a két nagyhatalomtól. Ez a sokféleképpen értelmezhető megkötés mindenesetre lehetővé tenné a Reagan-kormányzat számára, hogy megmagyarázza, miért folytatja fegyverkezési programjait.

A legfontosabb programot, az MX-rakétarendszert szerdán Weinberger hadügyminiszter, Shultz külügyminiszter és Brent Scowcroft, az új stratégiai programot kidolgozó bizottság vezetője védelmezték a kongresszusban. A kormány tagjai részéről egyetlen új érv sem hangzott el. Az elrettentés fenntartásának szükségességére, az Egyesült Államok, elszántságának a szövetségesek előtti igazolására hivatkoztak. Az új elemet pár napja a Scowcroft-bizottság produkálta annak elismerésével, hogy sebezhetetlen stratégiai rendszer úgysem létezik. Ezt most Weinberger hadügyminiszter is kénytelen volt megismételni a szenátus hadügyi bizottsága előtt.

A hadügyminiszter arra hivatkozott, hogy az MX-re az új, egy robbanófejes Midgetman rakéták gyártásáig hátralevő idő áthidalására van szükség, s mivel az elmúlt két évben a Reagan-kormánynak nagyjából sikerült meggyőznie a kongresszust a Minuteman stratégiai rakéták elavultságáról, ezt az érvet az eddigi jelek szerint a képviselőház és a szenátus egyaránt elfogadja.

*

Ronald Reagan, az Egyesült Államok elnöke kedden a Fehér Házban közölte: elfogadva az általa kijelölt bizottság múlt heti javaslatait, a kongresszus hozzájárulását kéri száz MX új hadászati rakétának a meglevő Wyoming állambeli Minuteman-silókban való elhelyezéséhez. (A tíz robbanófejes MX-rakéta

korábbi tervezett telepítésmódjait a törvényhozás nem fogadta el.) Az elnök elfogadta azt az indítványt is, hogy emellett kezdjék meg egy korábbi – könnyű, egy robbanófejes Mobil – interkontinentális rakéta kialakítását is. Maga a bizottság, amely erre javaslatot tett, elismerte, hogy az MX mellett egy második interkontinentális ballisztikus rakétával folytatott kísérletek ellentétesek a ma mindkét részről megtartott SALT-II előírásaival.

Közben az atomfegyverek befagyasztásáról folytatandó képviselőházi szavazás előestéjén a jelenlegi kormányzat atomfegyverekkel kapcsolatos politikája ismét az amerikai belpolitika középpontjába került. A kormányzat, amely időnyerésre tette fel lapjait, minden eddiginél nagyobb nyomást fejt ki azért, hogy az ingadozó törvényhozókat eltántorítsa attól, hogy a befagyasztásra szavazzanak. Ugyanakkor William Colby, a CIA volt igazgatója, keddi The Washington Postban publikált terjedelmes cikkében megállapítja: itt az ideje, hogy Reagan elnök elhatárolja magát a befagyasztás ellenfeleitől és fordulatot hajtson végre. Ha az Egyesült Államok az eddigi utat járja, s telepíti az új MX rakétát, amely elsőcsapás-mérő fegyver, s a másik oldalon hasonló eszköz *jelenik meg, nagymértékben fokozódni fog a háborús veszély. Colby egyszersmind leszögezi: nem felel meg a valóságnak a befagyasztás ellenfeleinek ama állítása, amely szerint a Szovjetunió fölényt alakított ki.*

Korábbi amerikai katonai vezetők a washingtoni Védelmi Információs Központ most napvilágot látott értékelésében szintén megállapítják: a hadügyminisztérium félrevezeti az amerikai közvéleményt a „szovjet fölényről" és „az amerikai egy helyben topogásról" szóló állításokkal. A valóság az, hogy az állítólagos egy helyben topogás 1970-től 1980-ig terjedő évtizede alatt az Egyesült Államok több mint megkétszerezte atomfegyvereinek számát, s az is valóság, hogy a NATO ugyanebben az évtizedben 300 milliárd dollárral többet költött fegyverkezésre, mint a Varsói Szerződés.

*

Sok százezer ember részvételével ért véget Nyugat-Európában a húsvéti béketüntetések, felvonulások, ülősztrájkok négynapos sorozata, amely elsődlegesen az amerikai közép-hatótávolságú rakéták idén esedékessé váló nyugat-európai telepítése ellen irányult. Béketüntetések söpörtek végig egyebek között a fegyvertelepítésre kijelölt NSZK-ban, Anglián és Hollandián. Békemegmozdulásokra került sor az USA-ban is.

A hűvös, időnként esősre forduló időjárás ellenére is több mint félmillió ember vett részt az NSZK-ban a húsvéti békemenet rendezvényein. A háromnapos békemenet legkiemelkedőbb eseményeire Hamburgban, Frankfurtban, Kölnben és Dortmundban került sor. A Ruhr-vidék nagy iparvárosában tartott húsvéthétfői tömeggyűlésen, a rendezők becslése szerint, legalább százezren vettek részt. A tüntetők összlétszámát a rendező iroda 750, a rendőrségi jelentés 450 ezerre becsüli.

A mostani békemenet legfontosabb jelszavai a Pershing-2 rakéták telepítésének megakadályozását követelik, sok helyen azonban összekötötték a munkanélküliség elleni tiltakozással. Békés tüntetést szerveztek több amerikai rakétatámaszpont és kaszárnya környékén, ahol a kivezényelt rendőrség erőszakot alkalmazott, és gázfegyvert használt a felvonulókkal szemben.

Az akciókat a legszélesebb társadalmi összefogás jellemezte. Részt *vettek benne a szakszervezetek, a szociáldemokrata párt és a Német Kommunista Párt, a különböző egyházi és ifjúsági szervezetek, sőt egyes helyeken a nyugatnémet hadseregben szolgáló katonák is. Az SPD támogatása azonban nem volt teljes értékű. Oskar Lafontainen és Erhard Eppleren kívül az ismertebb személyiségek közül senki sem vállalkozott a személyes részvételre. A zöldek parlamenti képviselői viszont teljes létszámmal vettek részt a lakóhelyük közelében tartott rendezvényeken. Gert Bastian nyugalmazott tábornok például az egyik amerikai rakétatámaszpont elleni ülősztrájkon vett részt, amíg a rendőrség el nem távolította. Személyes jelenlétükkel támogatták az akciót a Német Kommunista Párt vezetői. Herbert Mies a düsseldorfi, Hermann Gautier az esseni felvonulás élén haladt.*

Keddi nyilatkozatában Herbert Mies megállapította: a húsvéti békemertet iránti óriási érdeklődés, a több mint hétszázezer ember jelenléte rácáfolt azokra a kormány részéről elhangzó nyilatkozatokra, hogy az akciót a kommunisták irányítják, s hogy abban azok vesznek részt, akik Moszkva érdekeit szolgálják. Az NKP elnöke hangsúlyozta, a párt természetesen támogat minden békekezdeményezést, ilyen hatalmas méretű megmozdulás azonban nem jöhetett volna létre a szakszervezetek, a szociáldemokraták, a zöldek és a sokféle árnyalatot képviselő békeszervezetek összefogása nélkül.

Nagy-Britanniában, a Greenham Common skóciai település közelében levő amerikai katonai támaszpont volt a megmozdulások központi színhelye, ahol pénteken mintegy 70 000 ember fejezte ki

békevágyát. A tüntetők egy része vasárnap átvonult egy skóciai brit haditengerészeti támaszpont közelébe. Itt brit atom-tengeralattjárók állomásoznak, s a kormányzat tervei szerint alkalmassá teszik a Trident-2 rakétákat hordozó tengeralattjárók befogadására. A tüntetők leszerelést követelő jelszavakat írtak transzparenseikre.

Hollandiában a hét végén több száz ember tiltakozott a NATO rakétatelepítési határozata ellen egy Limburg tartománybeli légitámaszpontnál. A tüntetők nyilvánosságra hozták, hogy a NATO-határozat értelmében a légi támaszponton 48 nukleáris töltetű robotrepülőgépet helyeznek el. Amszterdamból, Rotterdamból és más holland városokból is érkeztek jelentések a nukleáris leszerelést követelő megmozdulásokról.

*

Reagan elnök tv-beszédében beharangozott terve egy új rakétaelhárító rendszer távlati kiépítésére a legszélesebb körökben – beleértve a kongresszus vezető köreit is – rég tapasztalt nyugtalanságot keltett.

Az elnök, röviddel beszédének elhangzása után, aláírta a formális direktívát, amelyet az új terv „első szakaszának." minősítettek. Weinberger hadügyminiszter pedig – mint nyilvánosságra került, ő az új terv egyik kezdeményezője – nyilatkozatában elismerte: ha a tervezett rendszer telepíthető lesz, akkor az Egyesült Államoknak „túl kell lépnie" a SALT-1. egyezményben a rakétaelhárító rakétarendszerekről rögzített megállapodáson.

A Demokrata Párt hivatalos válaszát Daniel Inouye szenátor adta meg példátlanul éles hangú beszédében, kijelentve, hogy az elnök szelektíven kiválasztott légi felvételeivel meg kívánta téveszteni az ország közvéleményét. Inouye szenátor, ugyanazt a rakétatáblázatot használva, amelyet az elnök tv-beszéde közben fölmutatott, leleplezte a hivatalos manipulációt, amely a rakétaegyenlet összetevői közül egyeseket előtérbe állít, másokat rejteni igyekszik. Rámutatott: hivatalos amerikai adatok szerint a Szovjetuniónak 7393, míg az Egyesült Államoknak 9286 nukleáris robbanófeje van. – Miért sugall ezek után az elnök amerikai elmaradottságot? Azt hiszem, azért, mert fél attól, hogy túlzó hadiköltségvetését a kongresszus megnyirbálja – jelentette ki, ismételten aláhúzva a félrevezetés politikájának veszélyességét: – Az elnök félelmet akar elültetni az amerikai nép szívébe, fölvázolván egy szovjet atomtámadás képét. Ön, elnök úr, olyan benyomást keltett, hogy a Szovjetunió kénye-kedvének vagyunk kiszolgáltatva, ám önmaga is tudja, hogy ez nem igaz.

Mark Hatfield republikánus szenátor, a szenátus költségvetési megajánlások bizottságának elnöke kijelentette: – Az elnök tanácsadóit felelősségre kell vonni e rémítő tervekért, amelyek militarizálni kívánják a világűrt, ahol eddig még remélhető volt a békés kooperáció.

Jeremy Stone, az amerikai Tudósszövetség elnöke úgy nyilatkozott, hogy a Fehér Ház sorompót ereszt le mindenfajta eljövendő fegyverzetkorlátozási megállapodás elé. – Ha bármelyik fél úgy véli, hogy a másik visszavonulni készül a rakétaelhárító rendszereket korlátozó szerződéstől, akkor egyszerűen nincs mód rá, hogy egyezményeket hozzunk létre a támadófegyverek korlátozására. Mindenki fenntartja ugyanis a jogát, hogy a védelem áttöréséhez szükséges fegyvereket építsen, – Hasonló szellemben bírálta az elnök tervét Hans Bethe Nobel-díjas atomfizikus is – aki szerint a megkezdődő program egy űrháború távlatát rajzolja fel –, valamint Robert McNamara volt hadügyminiszter is.

Jól tájékozott politikai körök szerint az Egyesült Államok néhány, különösen közeli szövetségese megdöbbenésének adott hangot a külügyminisztériumban. Washington az új tervről egyikükkel sem konzultált, valamennyiüket kész helyzet elé állította. A New York Times jelentése szerint az elnök új tervének megítélésében a kormányzaton belül sem volt egyetértés. Az ismertetés puccsszerű volt, és megosztotta az adminisztrációt. Magas rangú tisztségviselők, akik nem lelkesedtek a tervért, most nyilatkozataikban azt hangsúlyozzák, hogy annak gyümölcsei „csak évtizedek múlva lesznek láthatók", ugyanakkor a Pentagon már a költségvetési eszközök megfelelő összpontosításán, az elnöki koncepciónak megfelelő tervezet előkészítésén dolgozik.

*

George Bush amerikai alelnök, aki tizenegy napos nyugat-európai körút után visszatért Washingtonba, pénteken jelentést tett Reagan elnöknek tárgyalásairól. A Bush-út célja – mint az amerikai lapjelentések aláhúzzák – kettős volt: egyrészt a közvélemény befolyásolása, másrészt Nyugat-Európa vezetőinek további felsorakoztatása a Genfben képviselt amerikai álláspont, az úgynevezett nullavariáns mögött.

Útja befejeztével amerikai tudósítóknak adott interjújában az Egyesült Államok alelnöke elismerte: megbeszélései Nyugat-Európa vezetőivel aláhúzták, hogy ezek a politikusok, a jelenleg képviselt nullavariánstól eltérő, „ideiglenes megoldást" részesítenének előnyben az európai atomfegyverzetről Genfben folytatott tárgyalásokon. Bush, aki útja előtti sajtóértekezletén elzárkózott a nullavariánstól eltérő formula gondolatától, sietett hozzátenni: egy ideiglenes formula nem változtat azon, hogy a végcél a nullavariáns marad.

Interjújában Bush utalt rá, hogy a nullavariánssal szembeni oppozíció az ellenzéki pártokban igen jelentős: Hass-Jochen Vogel közölte vele, hogy a Pershing-2 telepítését – kancellárrá választása esetén csak kivételes körülmények közt engedélyezné, míg Michael Foot, a brit Munkáspárt vezére kategorikusan ellenezte a tervezett új eurorakéták angliai telepítését.

Bush utazása kapcsán a New York Times megállapítja: Reagan elnök beismerése arról, hogy az európaiakhoz szóló „nyílt levél" propagandacélokat szolgált, meghatározta a levélben foglalt ajánlat ennek megfelelő fogadtatását,

*

A Fehér Ház hivatalosan közölte: az Egyesült Államok jelenleg nem kíván Genfben az európai atomfegyverekről folyó tárgyalásokon új javaslatot tenni.

Ez azt jelenti, hogy Reagan elnök csak az NSZK-beli választások után dönt arról, hogy egyáltalán mérlegeli-e érdemben a nyugat-európai vezetők indítványait egy rugalmasabb amerikai formulára a genfi tárgyalásokon. E nyugat-európai javaslatokat Bush alelnök nyugat-európai útja végeztével terjesztette Reagan elé.

Shultz külügyminiszter a törvényhozásban tartott meghallgatása során ugyancsak azt hangoztatta, hogy az Egyesült Államok eltökéltsége az eurorakéták telepítésére változatlan, és hozzátette, „rossz taktika" lenne a nullaváltozat tervét most megváltoztatni.

A Pentagon és a kongresszus illetékesei szerint Reagan elnök – Weinberger hadügyminiszter javaslatára – új fegyverrendszer kialakítására vonatkozó elvi döntést hozott. A Fehér Házból zöld jelet kapott új fegyverrendszer a légi indítású robotrepülőgépek eddigi típusának helyébe lép, mivel az eddigit a hivatalos közlés szerint „a másik fél technikai fejlődése túlhaladta". Az új típusú légi indítású robotrepülőgépek a kifejlesztés alatt álló Stealth típusú hadászati bombázó repülőgép építésénél alkalmazni tervezett technológiát hasznosítják. Ez – legalábbis a Pentagon feltételezése szerint – lehetővé teszi, hogy elkerüljék a légvédelmi lokátorokkal történő felderítést, és így megkönnyíti váratlan atomcsapás végrehajtását.

Charles Percy, az amerikai szenátus külügyi bizottságának elnöke nyilatkozatban javasolta a Reagan-kormánynak: járuljon hozzá a föld alatti atomkísérletek beszüntetéséről már a hetvenes években tető alá hozott megállapodás életbe léptetéséhez. A Washington Post című lap szerdai vezércikkében kiemeli: Percy szenátor joggal aggódik azért, hogy a kormányzat ezzel kapcsolatban most új, a régóta kész megállapodástervezet szövegét módosító előfeltételeket támaszt a Szovjetunióval szemben. Ennek eredménye az lehet, hogy a szerződés továbbra sem lép életbe.

*

Amikor az orvosok megállapították a halál beálltát és az intézet alagsora felé indultak a holttestet szállító emberek, dr. Berger szólt az egyik nővérnek, hogy távolítsa el a megboldogult Lewis ágyneműjét, valamennyi személyes holmiját és fertőtlenítse a kórtermet.

A fiatal ápolónő rögtön indult is, hogy teljesítse a megbízatásokat. Lehúzta a paplan- és a párnahuzatot, az egészet összekötötte a lepedőben, majd a batyut az ajtó elé rakta.

Kartonból készült „egyendobozba" rakosgatta Lewis óráját, szemüvegét és apróbb tárgyait. Készen volt mindennel. Még egyszer utoljára szétnézett a kórteremben, szeme végigsiklott a padlót beterítő újsághalmon. Elhatározta, hogy bár nem az ő dolga, de kivételesen összeszedi a földről ezt a rettenetes mennyiségű szemetet.

Lehajolt, átnyalábolt egy nagy adagnyit s közben tekintete megakadt egy, a kupacból kiszabadult kivágáson:

„Fokozódik az amerikai kormány fegyverkezési hajszája, a tömeges tiltakozás ellenére is" – olvasta a vastagbetűs címet.

– Bolond ez a világ – motyogta maga elé és a többivel együtt ezt a kivágást is a szemétbe dobta.

Forrásjegyzék

Válaszúton – (Gondolat, 1958)
From Hiroshima to the Moon – (D. Lang – Simon and Schustcr N. Y. 1959)
Peace or Atomic War – (Albert Schweitzer – Adam and Charles Black 1958. London)
Atomkaland – (B, Goldschmidt – Gondolat 1965)
Valamint a Népszabadság cikkei.